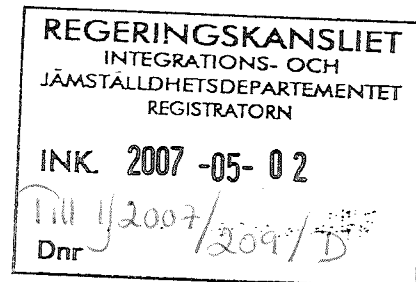
KARTLÄGGNING AV IDEELLA FÖRENINGARS RÄTTSLIGA VILLKOR

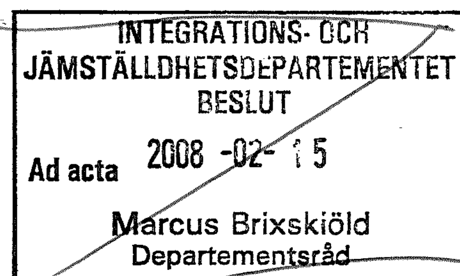

Förord

Den 21 juni 2004 fick jag av Regeringskansliet i uppdrag att bistå Justitiedepartementet med en kartläggning av ideella föreningars rättsliga villkor.

Arbetet har till viss del utförts med bistånd av sekreterare från Demokratienheten vid Justitiedepartementet, som sedan den 1 januari 2007 finns vid Integrations- och jämställdhetsdepartementet. För de bedömningar och slutsatser som förs fram i texterna svarar jag själv.

Stockholm den 2 maj 2007

Erik Nerep

Överlämnas till IJ/US
M-B
Marcus Brixskiöld
C IJ/DEM
2008 02 15

1 Utredningsuppdraget ... 5
1.1 Bakgrund ... 5
1.1.1 Föreningslivet i Sverige ... 5
1.1.2 Folkrörelsepolitiken ... 5
1.1.3 Ideella föreningars rättsliga villkor ... 6
1.2 Behovet av en kartläggning ... 6
1.3 Uppdraget ... 8
1.3.1 Kartläggningen ... 9
1.3.2 Identifiera och analysera eventuella problem ... 9
1.3.3 Förslag på åtgärder som kan underlätta tillämpningen ... 9
2 Ideella föreningar i Sverige ... 10
2.1 Ekonomiska föreningar och ideella föreningar ... 10
2.2 Ideella föreningar och stiftelser ... 11
2.3 Den ideella föreningens konstitutiva element ... 11
3 Rättskällor ... 12
3.1 Avsaknad av lag – lagstiftningsförsök ... 12
3.2 Den ideella föreningen och grundlagarna ... 12
3.2.1 Allmänt ... 13
3.2.2 Den positiva föreningsfriheten ... 13
3.2.3 Negativ föreningsfrihet ... 16
3.2.4 Rättspraxis ... 17
3.3 Annan tillämplig lagstiftning direkt eller analogivis ... 18
3.4 Den ideella föreningens stadgar som rättskälla ... 19
3.5 Intern praxis och god föreningssed ... 19
3.6 Rättspraxis och doktrinen ... 20
3.7 Allmänna rättsgrundsatser ... 20
4 Den ideella föreningens rättsliga grunddrag ... 21
4.1 Allmänt ... 21
4.2 Bildandet av en ideell förening, rättssubjektivitet, m.m. ... 21
4.3 Ideell förenings författning ... 22
4.4 Medlemmarnas rättigheter och skyldigheter ... 22
4.4.1 Rätten att bli medlem ... 22
4.4.2 Rätten att deltaga i föreningens förvaltning och ekonomiska rättigheter ... 23
4.4.3 Utträde och uteslutning ... 23
5 Organisation och kompetensfördelning i den ideella föreningen ... 25
5.1 Allmänt ... 25
5.2 Föreningsstämman ... 25
5.3 Styrelsen och förvaltningen ... 27
5.4 Personligt ansvar för den ideella föreningens företrädare ... 28
6 En ideell förenings upphörande ... 28
7 Särskilt om den ideella föreningen som bedriver ekonomisk verksamhet (näringsverksamhet) ... 29
7.1 Allmänt ... 29
7.2 Bokföringsskyldighet ... 29
7.3 Särskilt om kriteriet näringsverksamhet ... 30
7.4 Bokföringspliktens innebörd ... 32
7.5 Kravet på systemdokumentation, behandlingshistorik och arkivering ... 33
7.6 Bokslut och bokslutsföretag ... 34
7.7 Skatterelaterade krav på redovisning ... 35
7.8 Bokföringsbrott och försvårande av skattekontroll ... 36

7.9 Registrering av ideell förening ... 37
7.9.1 Handelsregisterlagen (1974:157) ... 37
7.10 Skatteverkets organisationsnummerregister ... 38
8 Revision och revisor i ideella föreningar ... 39
9 En ideell förening som näringsidkare (eller konsument) enligt annan lagstiftning; personuppgiftslagen ... 39
9.1 Känsliga personuppgifter ... 41
9.2 Begreppet ideella organisationer ... 42
9.3 Personuppgiftsansvar ... 43
9.4 Informationskrav ... 44
9.5 Anmälnings- och förteckningsskyldighet ... 44
9.6 Internet ... 45
9.7 Skadestånd och straff ... 45
9.8 Avslutande analys ... 46
10 Särskilt om underårighet i ideella föreningar ... 47
11 Enkätundersökningen ... 47
11.1 Metod ... 47
11.2 Enkätens resultat ... 48
11.3 Slutsatser av enkätresultatet ... 51
11.4 Tänkbara orsaker till enkätresultatet ... 52
12 Lagstiftningsbehovet ... 52
12.1 Allmänt ... 52
12.2 Rättsutvecklingen i de nordiska länderna, särskilt Finland ... 53
12.3 Förutsättningarna för status av juridisk person, rättssubjektivitet och diskvalifikation 53
12.4 Rent ideella föreningar och näringsdrivande föreningar ... 55
12.5 Underårighet ... 56
12.6 Övrig reglering – tvingande eller dispositiva bestämmelser ... 56

Förkortningar

ABL	Aktiebolagslagen (2005:551)
AD	Arbetsdomstolens domar
BFL	Bokföringslagen (1999:1078)
BFNAR	Bokföringsnämndens allmänna råd
BFN R	Bokföringsnämndens rekommendationer
BrB	Brottsbalken
DIFS	Datainspektionens författningssamling
FB	Föräldrabalken
FL	Lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar
JK	Justitiekanslern
KU	Konstitutionsutskottet
LU	Lagutskottet
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning
prop.	Proposition
RF	Regeringsformen
RH	Rättsfall från hovrätterna
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning
SÖ	Sveriges internationella överenskommelser
ÅRL	Årsredovisningslagen (1995:1554)

1 Utredningsuppdraget

1.1 Bakgrund

1.1.1 Föreningslivet i Sverige

Sverige har ett rikt föreningsliv som erbjuder en mångfald av verksamheter och aktiviteter. Föreningslivet omfattar allt från traditionella folkrörelser, såsom nykterhets-, arbetar-, bildnings- respektive idrottsrörelsen, till rörelser som uppstår kring en specifik fråga. Andra exempel på folkrörelser som har stor betydelse för att stärka och förbättra vissa gruppers situationer i samhället är kvinnoorganisationer och organisationer bildade på etnisk grund.

Dessa folkrörelser är folkbildande och bidrar i stor utsträckning till en demokratisk skolning. De erbjuder också en möjlighet att gemensamt med andra engagera sig i något som upplevs som intressant – eller på annat sätt väsentligt – eller att utöva en hobby eller sportaktivitet tillsammans. De flesta av dessa folkrörelser och föreningar bedrivs i associationsformen ideell förening.

1.1.2 Folkrörelsepolitiken

År 2001 inrättades folkrörelsepolitiken som ett eget politikområde i statsbudgeten. Detta innebär en prioritetshöjning av frågor som rör föreningslivet och är även ett sätt att understryka föreningslivets betydelse som en grundval i vårt demokratiska samhälle. Det övergripande målet för folkrörelsepolitiken är att människor ska ha bästa möjliga förutsättningar att bilda och delta i olika typer av folkrörelser och föreningar.

Folkrörelsepolitiken kompletterar ett flertal andra politikområden som hanterar specifika frågor som berör olika typer av föreningar inom respektive sakområde. Ett viktigt syfte med folkrörelsepolitiken är att samordna regeringens insatser på området för att kunna

skapa ett samlat synsätt och agerande från statens sida när det gäller övergripande frågor om föreningslivet. Detta gäller t.ex. frågor rörande villkor och förutsättningar för föreningslivets verksamhet.

En uppgift inom folkrörelsepolitiken är att medverka till att lagstiftning och andra villkor för olika typer av föreningar är utformade på ett ändamålsenligt sätt med utgångspunkt i det övergripande målet för politikområdet.

1.1.3 Ideella föreningars rättsliga villkor

Den traditionella uppfattningen är att den ideella föreningen inte bör vara föremål för en särskild associationsrättslig reglering. Någon allmän lag om ideella föreningar finns därför inte. Däremot är medborgarnas rätt att sluta sig samman för allmänna och enskilda syften – den s.k. positiva föreningsfriheten – grundlagsreglerad i regeringsformen (RF) 2:1. Den negativa föreningsfriheten, som innebär rätten att i förhållande till det allmänna stå utanför föreningar, är även den grundlagsreglerad i RF 2:2 och 2:22.

Även om det för ideella föreningar inte finns någon särskild associationsrättslig lagstiftning kan de beröras av lagstiftning inom en mängd andra områden, t.ex. när det gäller skatt, bokförings- och redovisningsskyldighet samt inom arbetsrätts- respektive arbetsmiljöområdet. Sveriges medlemskap i den Europeiska unionen innebär att de ideella föreningarna även berörs av EG-rättsliga regler. Utöver dessa regelverk tillkommer ett stort antal rättsfall och generella rättsprinciper som har bäring på de ideella föreningarnas rättsliga situation.

1.2 Behovet av en kartläggning

Den lagstiftning, den rättspraxis och de allmänna rättsprinciper som påverkar ideella föreningar är omfattande. Vidare har de rättsliga reglerna tillkommit successivt och inte alltid på ett samlat sätt. Utvecklingen har gjort det allt svårare för de ideella föreningarna att överblicka de regler som gäller för dem.

Regeringen har via företrädare för den ideella sektorn uppmärksammats på att det finns en rad rättsliga problem och oklarheter som sammanhänger med associationsformen ideell förening. Dessa problem är sällan generella utan ofta knutna till specifika typer av verksamheter eller föreningskategorier och uppstår ofta vid tillämpningen av de lagar som påverkar den aktuella verksamheten.

En del av problematiken är kopplad till att drift av offentlig service under senare år i ökad utsträckning har lagts ut på föreningslivet. Förutom de vinster som detta kan innebära i form av effektivitet och kvalitet, har det även konsekvenser för de ideella föreningarnas rättsliga situation. Här avses rättsliga aspekter kring t.ex. upphandling, finansiering, arbetsgivaransvar, samt intern och extern redovisning av inkomster och utgifter.

Det kan också förekomma mer generella problem i lagstiftningen i samband med bildande av och deltagande i en ideell förening. Detta gäller t.ex. de rättsliga regler som blir tillämpliga i samband med att en person gör ideella insatser som ledare, förtroendevald eller på annat sätt. Det gäller såväl ansvarsfrågor som arbetsrätts-, trygghets- och skattefrågor. En annan problematik ligger i gränsdragningen mellan ideella föreningar och andra typer av associationer, såsom ekonomiska föreningar eller stiftelser.

Sveriges medlemskap i Europeiska unionen innebär en skyldighet att tillämpa EG-rättsliga förordningar och att implementera EG-direktiv. Vissa av dessa har konsekvenser för de ideella föreningarna i Sverige. Ett exempel på EU-relaterade frågor som har relevans för de ideella föreningarna är arbetet kring implementeringen av EG-direktivet 77/388/EEG om harmoniseringen av medlemsstaternas lagstiftning rörande omsättningsskatter. Ett annat aktuellt exempel är de förhandlingar som förs inom EU om införandet av en förordning om europaföreningar.

De redovisade förutsättningarna har gjort det allt svårare att överblicka de rättsliga villkor som gäller för ideella föreningar. Detta kan eventuellt innebära brister i korrespondensen mellan olika lagar, brister i ändamålsenligheten, överskådligheten och genomskinligheten i

det samlade regelverket samt brister i likabehandling och förutsebarhet i rättstillämpningen. Dessa förhållanden kan också påverka relationen mellan de ideella föreningarna och tredje man till följd av osäkerhet kring till exempel rättsligt ansvar.

Mot denna bakgrund finns det ett behov att kartlägga den lagstiftning som påverkar ideella föreningar för att kunna göra en samlad bedömning av de rättsliga villkoren som gäller för ideella föreningar.

1.3 Uppdraget

Ett uppdrag lämnas att göra en kartläggning av ideella föreningars rättsliga villkor exklusive föreningarnas skatterättsliga villkor. Syftet med kartläggningen är att få en samlad bild och bedömning av de rättsliga villkoren för sådana föreningar.

På grundval av kartläggningen skall de eventuella problem som kan förekomma för de ideella föreningarna när det gäller deras rättsliga villkor identifieras och analyseras.

1.3.1 Kartläggningen

I uppdraget ingår att kartlägga omfattningen av och det materiella innehållet i de ideella föreningarnas rättsliga villkor. Kartläggningen skall göras delvis med hjälp av en enkätundersökning till föreningslivet.

Vidare skall även de bakomliggande motiven till att de rättsliga villkoren för ideella föreningar ser ut på det sätt de gör kartläggas och analyseras Dessutom skall det göras en bedömning av eventuella trender som går att skönja när det gäller de ideella föreningarnas rättsliga villkor.

1.3.2 Identifiera och analysera eventuella problem

På grundval av kartläggningen skall de eventuella problem som kan förekomma med de ideella föreningarnas rättsliga villkor identifieras och analyseras.

Analysen skall ske mot bakgrund av det övergripande målet för regeringens folkrörelsepolitik att människor skall ha bästa möjliga förutsättningar att bilda och delta i olika typer av folkrörelser och föreningar.

1.3.3 Förslag på åtgärder som kan underlätta tillämpningen

Med utgångspunkt i kartläggningen och problemorienteringen skall förslag lämnas på andra åtgärder än lagstiftning som kan underlätta för de ideella föreningarna vid tillämpningen av de rättsliga villkor som gäller för dem.

2 Ideella föreningar i Sverige

2.1 Ekonomiska föreningar och ideella föreningar

Enligt lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar ("FL") 1:1 skall en ekonomisk förening för att vara registrerbar bedriva ekonomisk verksamhet och ha till ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen. Med ekonomisk verksamhet menas i allmänhet att verksamheten skall vara affärsmässigt organiserad och att fråga skall vara om näringsverksamhet som icke är av ren hobbykaraktär. Verksamheten skall dessutom vara kooperativ, dvs. främja medlemmarnas ekonomiska intressen. Föreningsmedlemmarna skall delta i föreningens verksamhet som konsumenter, producenter, leverantörer, eller genom att arbeta i föreningen eller begagna föreningens tjänster eller på annat liknande sätt. En ekonomisk förenings verksamhet får bedrivas i ett av föreningen helägt dotterföretag (se prop. 1996/97:163). I FL 1:1, andra stycket, föreskrivs, att en förening med andra ekonomiska föreningar som medlemmar (en sekundärförening) utgör en ekonomisk förening, oavsett om den ekonomiska verksamhet som den bedriver är inriktad på samhandel med medlemmarna i de medlemsfrämjande primärföreningarna i en så stor omfattning, att sekundärföreningen inte uppfyller kravet på att en ekonomisk förening i huvudsak skall framträda som en förening, där medlemmarna deltar i verksamheten på sätt som anges i paragrafens första stycke (se vidare prop. 1999/2000:88 s. 21).

En *ideell* förening kan till skillnad från en ekonomisk förening icke både bedriva ekonomisk verksamhet och med verksamheten främja sina medlemmars ekonomiska intressen. En sådan förening är i själva verket en oregistrerad ekonomisk förening och därmed diskvalificerad som juridisk person. En ideell förening har i stället att endera bedriva ekonomisk verksamhet i ideellt syfte, eller bedriva ideell verksamhet i syfte att främja medlemmarnas ekonomiska eller ideella intressen. Härtill skall läggas rent ideella föreningar. Såsom rent ideella föreningar räknas sådana, som bedriver ideell verksamhet i ett ideellt syfte. Till sådana rent ideella föreningar hör t.ex. politiska, religiösa, kulturella och vetenskapliga föreningar. En förening som bedriver ekonomisk verksamhet och vill bestå som ideell förening måste ha ett ideellt syfte i den meningen att det ekonomiska verksamhetsresultatet icke får kanaliseras till föreningens medlemmar. Till sådana föreningar som bedriver ekonomisk verksamhet i ideellt syfte räknas allmänt idrottsföreningar. En betydande grupp ideella föreningar i Sverige

konstituerar sådana som bedriver ideell verksamhet för att främja medlemmarnas ekonomiska intressen, t.ex. fackföreningar, hyresgästföreningar, etc. (Se vidare Hemström, Organisationernas rättsliga ställning. Om ekonomiska och ideella föreningar. 6 uppl. Göteborg 2000 s. 24 ff.)

2.2 Ideella föreningar och stiftelser

Kännetecknande för en stiftelse är att den är självägande, samt saknar medlemmar och ägare. En ideell förening skall ha medlemmar, i vart fall minst två (låt vara att det är oklart vad det egentliga minimiantalet är; en medlem är dock inte tillräckligt). Det är inte ovanligt att ideella föreningar och stiftelser sammanblandas, ofta beroende på att det i båda fallen förekommer ideell verksamhet. Gemensamt för de båda företeelserna är också att de icke förutsätter registrering för att uppnå rättslig status som juridiska personer och som stiftelse respektive ideell förening. För stiftelser gäller emellertid sedan 1995 (se SFS 1994:1220) vissa andra grundläggande förutsättningar för att en företeelse skall konstitueras som en stiftelse, häribland ett skriftligt stiftelseförordnande med stiftelseändamål, varaktighetskrav, avskiljande av egendom, m.m. (se vidare stiftelselagen 1:1-3).

2.3 Den ideella föreningens konstitutiva element

Såsom omtalats ovan, och kommer ytterligare att beröras nedan, saknar de ideella föreningarna en sammanhållande lag. Med övriga rättskällor, som redovisas nedan i avsnitt 3, som bas kan trots allt den ideella föreningens konstitutiva element sammanställas. Det bör emellertid understrykas, att elementen i stora delar är oprecisa.

1. En ideell förening skall ha medlemmar, och minimiantalet torde vara två eller möjligen tre (jfr ekonomiska föreningar, som måste ha minst tre medlemmar).
2. En ideell förening skall ha stadgar i muntlig eller skriftlig form.

3. Stadgarna skall till ett minimum innehålla föreningens namn och ändamål samt bestämmelser om hur beslut i föreningens angelägenheter åstadkommes (jfr NJA 1987 s. 394).
4. En ideell förening skall ha någon form av ledningsorgan, t.ex. en styrelse, som kan företräda föreningen.

En sammanslutning som uppfyller ovannämnda krav vinner rättssubjektivitet som ideell förening och är därmed en juridisk person. Någon ytterligare åtgärd i form av t.ex. registrering, etc. är inte förutsatt. Såsom påtalats ovan, om den ideella föreningen däremot bedriver ekonomisk verksamhet för att främja medlemmarnas ekonomiska intressen, diskvalificeras den ideella föreningen som sådan och som juridisk person.

3 Rättskällor

3.1 Avsaknad av lag – lagstiftningsförsök

I Sverige saknas lag om ideella föreningar. Flera försök att stifta lag om ideella föreningar har förekommit. Så t.ex. kan nämnas ett "Utkast till lag angående ideella föreningar" (avgivet av O.H. Arsell) som presenterades 1919. Den lag som föreslogs reglera ideella föreningar var omfattande. Lagförslaget hade föregåtts av flera andra försök till lagstiftning (se i lagförslaget, s. 31 ff. om tidigare lagstiftningsförsök). Förslaget till lag om ideella föreningar föll, liksom tidigare förslag, på motståndet bland annat från fackligt håll på såväl arbets- som arbetstagarsidan mot varje försök till lagstiftning om ideella föreningar. Ytterligare försök till att reglera ideella föreningar i lag har förekommit, bl.a. i slutet av 70-talet (se bl.a. LU 1979/80:1 s. 11 samt vidare hänvisningar i Hemström, Ideella föreningar s. 18 f. och i Organisationernas rättsliga ställning s. 32 f.).

3.2 Den ideella föreningen och grundlagarna

3.2.1 Allmänt

En grundförutsättning för ett fritt och självständigt föreningsliv utgör de så kallade positiva opinionsfriheterna i regeringsformen (RF) 2:1 som varje medborgare är tillförsäkrad gentemot det allmänna. Av särskild och generell vikt för föreningslivet är naturligen föreningsfriheten. De övriga friheterna tillförsäkrar dock varje enskild att i olika aspekter delta i föreningsliv. Mötesfriheten innefattar t.ex. en frihet att anordna och bevista sammankomst för upplysning, meningsyttring eller annat liknande syfte eller för framförandet av konstnärligt verk och är således en grundförutsättning för bedrivandet av en stor del av föreningslivet. Det kan anmärkas att mötesfriheten inte omfattar all mötesverksamhet, så t ex inte idrottsverksamhet.

3.2.2 Den positiva föreningsfriheten

Den så kallade positiva föreningsfriheten är alltså en av de grundläggande friheterna som tillkommer varje svensk medborgare gentemot det allmänna. Den positiva föreningsfriheten formuleras i RF 2:1 p 5[1] som en "frihet att sammansluta sig med andra för allmänna eller enskilda syften". Det är inte bara själva bildandet av sammanslutningar som omfattas av föreningsfriheten utan även möjligheten att verka gemensamt inom ramen för samman-slutningen[2]. Även utlänningar som vistas i landet omfattas av föreningsfriheten (RF 2:22). Friheten att sammansluta sig är inte beroende av att sammanslutningen utgör juridisk person, men det krävs vissa mått av organisation och beständighet[3]. En fråga som infinner sig är om föreningsfriheten även innefattar en rätt att bilda en juridisk person för sammanslutningen. Det sagda kan inte direkt utläsas av lagtextens definition, men det finns mycket som tyder på att så ändå är fallet. Den definition av föreningsfriheten som föregick den nuvarande var här möjligen något klarare i sin definition: "frihet att sammansluta sig med andra *till förening*". Ändringen av ordalydelsen skedde genom den nya regeringsformen som trädde i kraft den 1 januari 1975 och någon ändring av rättsläget var inte avsedd med denna språkliga förändring[4]. Av förarbetena framgår inte uttryckligen att en frihet att sammansluta sig i juridisk person följer av föreningsfriheten. Det resoneras kring olika formkrav som uppställs för de juridiska

[1] Den positiva föreningsfriheten framkommer även av art 11 i Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna vilken gäller som lag i Sverige (SFS 1994:1219)
[2] Prop. 1975/76:209 s. 144
[3] SOU 1975:75 s. 316
[4] Prop. 1975/76:209 om ändring i regeringsformen s. 144

personerna och den verkan sådana krav har. Grundlagsberedningen anförde följande[5]: "*De formkrav som för skilda typer av föreningar ställs upp i lagarna om ekonomiska föreningar, aktiebolag osv. är inte begränsningar av föreningsrätten i stadgandets mening. Deras funktion är att ange de rättsliga ramarna för dem som vill begagna en särskild juridisk konstruktion...*". Detta uttalande, särskilt andra ledet, kan tolkas som att beredningen menar, att formkrav aldrig kan strida mot föreningsfriheten och att någon rätt att bilda juridisk person inte skall följa av denna frihet. Men om rättsordningen inte tillhandahåller lämpliga juridiska konstruktioner för utövandet av föreningsfriheten så riskerar denna att bli en chimär. Detta gäller särskilt för möjligheten att bilda föreningar för ekonomiska syften, vilket skall anses omfattas av friheten[6]. Föreningsfriheten kan därför uttryckas som en rätt att sammansluta sig i de juridiska personer som rättsordningen tillhandahåller, men även som en skyldighet för det allmänna att tillhandahålla juridiska personer som möjliggör utövandet av friheten.

De olika juridiska personer rättsordningen erkänner omgärdas av varierande krav, som syftar till att skydda såväl det allmänna som tredje man, men även medlemmar, delägare och sammanslutningen självt. Kraven på och regleringen av olika kategorier av juridiska personer varierar efter de behov som föreligger för respektive kategori, och föreningsfriheten kan således utövas endast inom ramen för de juridiska personer som rättsordningen erkänner och med beaktande av den rättsliga reglering som uppställts runt dessa.

En följdfråga är *när formkrav för juridiska personer kan sägas inskränka föreningsfriheten*. Det finns i enlighet med resonemanget ovan en gräns som rättsordningen inte får överskrida. Ett krav på aktiekapital om 100 000 kr för aktiebolag kan sägas utgöra ett hinder för rätten att sammansluta sig i aktiebolagsform; någon begränsning av föreningsfriheten innebär kravet dock rimligen inte. Däremot kan möjligen ett krav på väsentligt högre aktiekapital kunna ses som en begränsning. På samma sätt kan formkravet om stadgar med visst innehåll för bildandet av ideell förening sägas utgöra ett hinder för att sammansluta sig i ideell förening men ingen begränsning av föreningsfriheten. Den övre gränsen för godtagbara formkrav varierar naturligen efter det skyddsbehov som varje juridisk form kräver. Detta skyddsbehov är rimligen lägst just för ideella föreningar och så även de gällande formkraven. Den vanliga frågan om ett krav på registrering av ideella föreningar skall anses utgöra en begränsning av

[5] SOU 1972:15 s. 157 (detta resonemang tas sedermera upp av 1973 års fri- och rättighetsutredning, SOU 1975:5 s. 313 och i prop. 1975/76:209 s. 112-113)
[6] Prop. 1975/76:209 s. 112

föreningsfriheten kan med detta resonemang inte besvaras med hänvisning till gjorda förarbetsuttalanden om att existerande formkrav (t ex registrering) av ekonomiska föreningar och aktiebolag inte kan anses som begränsningar av föreningsfriheten. Skälet härtill är att ekonomiska föreningar och aktiebolag omgärdas av ett betydligt högre skyddsbehov än de ideella föreningarna. Generell lagstiftning om skattskyldighet, bokföringsskyldighet, tillståndskrav för vissa verksamheter etc., som de facto utgör hinder för ett fritt bedrivande av föreningsliv, anses inte som begränsningar av föreningsfriheten[7]. Även här bör dock en övre gräns för regleringarna föreligga.

En fråga som i sammanhanget kan ställas är om det är givet att den positiva föreningsfriheten även gäller för juridiska personer. Enligt bestämmelsens ordalydelse tillkommer föreningsfriheten endast enskilda och detta är det enkla svaret på frågan. Frågeställningen handlar dock snarare om det i föreningsfriheten kan anses finnas ett krav på rättsordningen att erkänna koncernbildningar och möjligheten att organisera föreningsliv i organisationsstrukturer. I den mån det är fysiska personer som är medlemmar av ideella föreningar, bör dock föreningsfriheten rimligen omfatta rätten att fritt bestämma organisationsform om inga skyddsbehov lägger hinder för detta.

Den positiva föreningsfriheten kan dock under vissa förutsättningar begränsas genom lag. Sådan begränsning får endast göras för att tillgodose ändamål i ett demokratiskt samhälle. Vidare måste en sådan inskränkning vara proportionerlig, dvs. inte hota den fria åsiktsbildningen och heller inte avse viss åskådning (RF 2:12). Den positiva föreningsfriheten är därmed starkare skyddad för de kategorier föreningar som ägnar sig åt åsiktsbildning eller är grundade på viss åskådning. De senare skyddas dock endast om viss eller vissa åskådningar omfattas av en inskränkning och således inte vid en reglering som omfattar alla ideella föreningar. Dessa aspekter är dock inte av större betydelse, eftersom föreningsfriheten dessutom endast får begränsas såvitt gäller sammanslutningar, vilkas verksamhet är av militär eller liknande natur eller verksamhet som innebär förföljelse av folkgrupp av viss ras, hudfärg eller etniskt ursprung (RF 2:14 andra stycket). Det är alltså endast för två kategorier av sammanslutningar som föreningsfriheten kan begränsas. För den första kategorin, sammanslutningar av militär eller liknande natur, finns en särskild brottsbeskrivning i brottsbalken (BrB) 18:4 om olovlig kårverksamhet. För den andra kategorin, sammanslutningar vars

[7] Prop. 1975/76:209 s. 113

verksamhet innebär förföljelse av folkgrupp, saknas särskild lagstiftning som begränsar friheten att sammansluta sig för sådana ändamål. Denna kategori togs med i bestämmelsen för att öppna möjligheten att lagstifta mot "rasistiska föreningar"[8] och därmed kunna uppfylla Sveriges åtaganden enligt art 4 b FN:s internationella konvention om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering (SÖ 1971:40). Att någon lagstiftning inte tillkommit torde kunna förklaras av att JK ansåg att ett förbud mot rasistiska sammanslutningar i sin tur skulle strida mot förbudet att begränsa föreningsrätten enbart på grund av viss åskådning[9] (Jfr om RF 2:12 ovan). Det förhållandet att även sammanslutningar vars verksamhet innebär förföljelse av folkgrupp skulle skyddas av rättsordningen, bör dock kunna ifrågasättas i vissa aspekter. En verksamhet som innebär förföljelse av folkgrupp bör i stora stycken vara av brottslig karaktär, där främst brottsrubriceringarna *hets mot folkgrupp* och *olaga diskriminering* (BrB 16:8 och 16:9) blir aktuella. Om man då bortser från förhållande mellan enskilda och det allmänna som föreningsfriheten reglerar och betraktar den civilrättsliga konstruktionen som ideella föreningar utgör kan frågan om avtals ogiltighet uppkomma. En ideell förenings rättskapacitet uppkommer bl.a. genom ett civilrättsligt avtal, stadgar, upprättas. Om detta strider mot lag eller goda seder kan avtalet anses ogiltigt, principen om *pactum turpe*. Denna princip har förvisso ingen stark ställning inom rättsordningen, men ett avtal som går ut på att brott av allvarlig karaktär skall begås bör kunna ogiltigförklaras. En ideell förening som syftar till att bedriva sådan brottslig verksamhet skulle då inte kunna existera som eget rättssubjekt.

3.2.3 Negativ föreningsfrihet

Den negativa föreningsfriheten är mer begränsad än den positiva. Den tar sikte på tvång att tillhöra sammanslutningar för sådana typer av åskådning som skyddas enligt p. 1 i RF 2:1, dvs. religion, politik, kultur och liknande företeelser, samt riktas mot det *allmänna*. Med det allmänna menas stat och kommun. Däremot omfattar inte det allmänna t.ex. sammanslutningar av näringsidkare, arbetstagare, studenter, etc. Så till vida har kårobligatorier vid universitet och högskolor ansetts tillåtna, eftersom en studentförening i inte uppfattas som en sammanslutning för åskådning i den mening som är RF 2:2 avser; ståndpunkten är dock inte helt fri från invändningar (se t.ex. SOU 1990:105 s. 45—51 och SOU 1994:47 s. 45—47).

---

[8] Se prop. 1975/76:209 s. 113
[9] Se prop. 1975/76:209 s. 235

Frågan om kränkning av RF 2:2 aktualiserades i RÅ 1983 2:32, där en kommun hade föreskrivit skyldighet att ingå i ett samarbetsorgan för att komma ifråga för båtplats. Regeringsrätten fann emellertid att det inte var fråga om något åliggande, utan att det i stället avsåg ett avtalsvillkor. Regeringsrådet Petrén var skiljaktig och noterade att den negativa föreningsfriheten enligt RF 2:2 endast erbjuder ett begränsat grundlagsskydd, nämligen med avseende på tvång att tillhöra politiska, religiösa och liknande sammanslutningar. Enligt Petrén var kommunfullmäktiges beslut likväl olagligt så till vida att åtgärden krävde lag med avseende på RF 8:2. I den rättsvetenskapliga doktrinen (se t.ex. Nergelius, Svensk statsrätt, Lund/Örebro 2006, s. 120 f. och 173 f. samt Warnling-Nerep m.fl. Statsrättens grunder, Stockholm 2005 s. 173) ifrågasätts om icke den negativa föreningsfriheten borde förstärkas, särskilt som förutsättningarna får en sådan åtgärd förbättrats sedan Europeiska domstolen för mänskliga rättigheter 1993 erkänt den negativa föreningsfriheten som en mänsklig rättighet (se målet Sigurdur A. Sigurjonsson v. Iceland, dom av den 30 juni 1993, Series A No 264).

3.2.4 Rättspraxis

I NJA 1982 s 853 uttalade Högsta domstolen följande.

"Frågan om medborgares rätt att tillhöra respektive vägra tillhöra en privaträttslig korporation faller under de i samhället godtagna principerna för föreningsfrihet. Beträffande dessa finns lagregler i regeringsformen, som dock endast avser förhållandet mellan det allmänna och enskilda. Även om man i vissa hänseenden ändå kan se sådana bestämmelser som uttryck också för vad som bör gälla medborgare emellan, kan man beträffande den negativa föreningsfriheten – dvs. förbud mot tvång att tillhöra viss sammanslutning - ej söka ledning i RF, som i detta hänseende (2 kap 2 §) endast avhandlar förbud mot sådant tvång såvitt avser politisk sammanslutning, trossamfund eller annan sammanslutning för åskådning i vissa hänseenden. Beträffande rådande rättsuppfattning får man i stället söka ledning i principer om mänskliga rättigheter sådana dessa får uttryck i av Sverige godtagna internationella dokument eller överenskommelser. Enligt Förenta Nationernas allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna antagen d 10 dec 1948 (FN-deklarationen) - vilken enligt inledningen tar sikte ej blott på allmänna organ utan även på förhållandet mellan individer

- skall (artikel 20 punkt 2) ingen tvingas att tillhöra sammanslutning. Denna formulering får rimligen tolkas inte bara som ett förbud mot tvångsanslutning utan även som ett skydd mot tvång att kvarstå i sammanslutning som en medlem vill lämna. Den europeiska konventionen d 4 nov 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen), till vilken Sverige anslutit sig, garanterar mera ospecificerat "föreningsfrihet" (artikel 11 punkt 1), men eftersom utgångspunkten för konventionen enligt första meningen i dess

inledning är FN-deklarationen, får konventionens garanti antas ha samma omfattning som deklarationen. Den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna har också uttalat (i Yearbook of the European Convention on Human Rights 13, s 708) att föreningsfrihet enligt konventionens artikel 11 också innefattar frihet att inte sammansluta sig med andra och att inte ansluta sig till fackföreningar. Med den tolkning jag ovan ansett rimlig för FN-deklarationen synes det således med fog kunna hävdas att även Europakonventionens begrepp föreningsfrihet omfattar rätt att utträda ur en ideell förening.

Spörsmålet om en dylik rätt föreligger enligt svensk rätt har också behandlats i doktrinen, varvid enighet synes råda om att en ovillkorlig rätt till utträde föreligger. Hemström (i Ideella föreningar s 35) säger således: "Åtskilliga föreningar upptar i stadgarna föreskriften, att medlem 'kan beviljas' utträde, inte att han har rätt till utträde. Någon verklig möjlighet att lägga juridisk kraft bakom orden 'kan beviljas' föreligger dock inte. Var och en har rätt att lämna en förening, som han inte längre vill tillhöra."

Med hänsyn till vad här upptagits och med beaktande av Europakonventionens föreskrift (artikel 13) att envar, vars i konventionen angivna fri- och rättigheter kränkts, skall äga effektiv möjlighet att tala härå inför inhemsk myndighet, får det betraktas som tveksamt om frågan om negativ föreningsfrihet alls kan anses lämpad för avgörande genom skiljeförfarande. Frågan om det i ett enskilt fall bör tillåtas att skiljemannaförfarande enligt föreningsstadgar godtages får under alla förhållanden bli beroende av om förfarandet enligt sådan bestämmelse är kringgärdad av tillräckliga garantier för rättssäkerhet till uppfyllande av de syften som avses med konventionen"

3.3 Annan tillämplig lagstiftning direkt eller analogivis

Det förhållandet att det saknas en lag om ideella föreningar hindrar självfallet inte att den ideella föreningen träffas av annan allmän lagstiftning som varje annan fysisk eller juridisk person. Så t.ex. om en ideell förening bedriver näringsverksamhet under bokföringsplikt, skall bokföringslagen (1999:1078, BFL) tillämpas. En ideell förening som säljer varor eller tjänster träffas självfallet av civilrättslig lagstiftning av allehanda natur, inklusive konsumentskydds-lagstiftning. Fungerar en ideell förening som arbetsgivare, omfattas föreningen av arbets-rättslig lagstiftning. Såvitt gäller frågor av associationsrättslig natur måste emellertid den ideella föreningen vägledas av bl.a. analogier från annan, näraliggande lagstiftning, främst FL, föreningens egna stadgar, eventuell intern praxis, rättspraxis, uttalanden i doktrin, samt möjligen allmänna rättsgrundsatser beträffande associationers verksamhet. En viss försiktig-het är emellertid befogad i vad avser analogier från t.ex. FL. Goda skäl för sådana analogier

kan finnas när en ideell förening bedriver ekonomisk verksamhet av större omfattning, men om en förening är rent ideell, saknas i allmänhet grund för en sådan analogi. Fastmera kan i vissa situationer slutsatser *e contrario* vara befogade (se t.ex. NJA 1958 s. 438, där Högsta domstolen undersökt vikten av att analogier sker med stor försiktighet).

3.4 Den ideella föreningens stadgar som rättskälla

Såsom framgått ovan, är det en grundläggande förutsättning för att en ideell förening skall vinna rättssubjektivitet, att föreningen har stadgar av rudimentär karaktär. Givetvis finns allt som oftast skäl att förorda, att stadgarna utvecklas vad gäller föreningens interna förhållanden, beslutsorganisation, rätten att företräda föreningen, etc. samt att stadgarna från tid till annan underkastas översyn. I avsaknad av särskild lagstiftning om ideella föreningar blir oftast föreningens stadgar av avgörande betydelse för skilda frågor och tvister som uppkommer inom föreningen, men också för föreningens förmåga att utvecklas. Naturligt är att stadgarna innehåller föreskrifter om kompetensfördelningen i föreningen, medlemmarnas rättigheter och skyldigheter, grundläggande parametrar för föreningsstämman, beslut som skall fattas vid årsstämma, samt vad som i övrigt är av betydelse för en fungerande förening (se om betydelsen av stadgar i NJA 1987 s. 394).

Beroende på en ideell förenings verksamhet, omfattning, m.m. finns ofta skäl att i föreningens stadgar föreskriva om bl.a. medlemmars inträde, insatser och årliga avgifter, vem som skall besluta om avgifterna, antalet styrelseledamöter, revisorer och suppleanter, hur styrelseordförande utses, om styrelsens beslutförhet och om majoritetskrav för styrelsebeslut, om räkenskapsår, om föreningssammanträden, om kallelse till stämma, vad som skall gälla vid lika röstetal, ordförandens utslagsröst, vad som krävs för ändring av stadgarna, vad som erfordras för upplösning av föreningen, fråga om ansvarsfrihet, etc.

3.5 Intern praxis och god föreningssed

En ideells förenings stadgar kan kompletteras av välutvecklad intern praxis, såsom denna kommit till uttryck i det sätt på vilket föreningen organiserats, styrs, hur beslut fattas, vem

som företräder föreningen och på vilket sätt, m.m. Eftersom stadgar kan vara muntliga, är det inte uteslutet att en sådan intern praxis också är ett uttryck för muntliga stadgar. Såväl stadgar som intern praxis kan sedan kompletteras av vad som möjligen kan betecknas som god föreningssed inom den grupp av ideella föreningar som en aktuell ideell förening tillhör. Det kan visserligen föreligga svårigheter att utskilja vad som är god föreningssed på vissa områden, men i ideella föreningar med långvariga traditioner, t.ex. fackföreningar, bör det vara möjligt att skaffa sig en överblick, om än oklar i konturerna, över vad som är en acceptabel standard i föreningsvärlden.

3.6 Rättspraxis och doktrinen

Självfallet har rättspraxis, och här särskilt Högsta domstolens avgöranden, en viktig funktion som normkälla för ideella föreningar (se om sådana rättspraxisöversikter i SvJT 1983 s. 617). Traditionellt har också uttalanden i den rättsvetenskapliga doktrinen tillmätts betydelse (se bl.a. de arbeten som publicerats av Hemström i bilaga över litteraturen samt Håkan Nial och Svante Johanssons översikt i svensk associationsrätt i huvuddrag).

3.7 Allmänna rättsgrundsatser

På samma sätt som andra associationer, t.ex. aktiebolag, handelsbolag, ekonomiska föreningar, etc. antas allmänt inom den rättsvetenskapliga doktrinen (se t.ex. Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, s. 36 ff.), att den ideella föreningen styrs av vissa grundläggande rättsgrundsatser. Rättgrundsatserna får emellertid antas vara av dispositiv natur, dvs. föreningens medlemmar kan i enighet besluta att avvika från grundsatserna. Till de mest betydelsefulla rättsgrundsatserna räknas majoritetsprincipen och likabehandlings-principen. Den förra innebär att när ett beslut skall fattas, och ingenting annat har föreskrivits härom i föreningens stadgar, skall den mening som företräds av stämmomajoriteten bli utslagsgivande. Detsamma skall gälla inom ledningsorganen. En annan sak är sedan, såsom redan antytts, att i stadgarna föreskrivs t.ex. kvalificerad majoritet eller till och med enhällighet för beslut på föreningsstämma eller inom styrelsen. Det är också möjligt att i likhet med minoritetsskyddsbestämmelserna i aktiebolagslagen (2005:551, ABL) ge minoriteter av föreningsmedlemmarna rätt att besluta i vissa frågor, t.ex. beträffande

styrelseledamöters ansvarsfrihet, skadeståndstalan, minoritetsrevisor, etc. och att det för ett sådant beslut skall vara tillräckligt att få med sig t.ex. 10 % av medlemmarna.

En annan princip av hög dignitet inom föreningsvärlden är likhetsgrundsatsen, som innebär att alla medlemmar skall behandlas lika i alla avseenden, om annat icke föreskrivits i stadgarna, eller annat beslutats i enighet av samtliga berörda medlemmar. Möjligen kan som ett komplement till likhetsprincipen anses gälla den s.k. otillbörlighetsgrundsatsen (inom ABL generalklausulerna), innebärande att ett beslut är ogiltigt om det på ett otillbörligt sätt gynnar en eller vissa medlemmar – eller andra - och missgynnar föreningen eller annan eller andra medlemmar. (Om förhållandet mellan likhetsgrundsatsen och otillbörlighetsgrundsatsen, se Nerep, Aktiebolagsrättslig analys s. 271 ff.)

4 Den ideella föreningens rättsliga grunddrag

4.1 Allmänt

Såsom vid flera tillfällen påtalats ovan, saknas en särskild lag om ideella föreningar. När, som i det följande, den ideella föreningens rättsliga grunddrag diskuteras, sker det utifrån allmän kunskap om ideella föreningar, såsom denna sammanfattats i den rättsvetenskapliga doktrinen, rättspraxis. Samtidigt bör städse hållas i åtanke, att den ideella föreningen i hög grad styrs av dess stadgar, som till sitt innehåll kan uppvisa stora variationer olika föreningar emellan.

4.2 Bildandet av en ideell förening, rättssubjektivitet, m.m.

Enligt vad som ovan omtalats, bildas en ideell förening med enkla medel genom att två eller flera personer kommer överens om att muntligen eller skriftligen upprätta föreningens stadgar med det grundläggande innehåll som framgår ovan i avsnitt 2 och 3 och med en anvisning om vem eller vilka som skall leda och företräda föreningen. I och med att dessa grundläggande krav har uppfyllts, vinner den ideella föreningen rättskapacitet, rättssubjektivitet, och utgör en

juridisk person. En ideell förening behöver således ej på det sätt som krävs för ekonomiska föreningen registreras för att vinna rättslig status av juridisk person.

4.3 Ideell förenings författning

En ideell förenings författning är dess stadgar, som kompletteras av intern praxis, god föreningssed och allmänna rättsgrundsatser samt uttalanden i rättspraxis och rättsvetenskapliga doktrinen. För att en ideell förening skall anses bildad, förutsätts att vissa grundläggande krav på stadgarna uppfyllts (se ovan). I övrigt är det lämpligt att stadgarna innehåller uppgifter om verksamhetens art och ändamål, den ort där föreningen och styrelsen har sitt säte, det sätt på vilket medlemmarna skall vinna inträde och utträde, medlemmarnas insatser och årliga avgifter, beslutanderätten över avgifter, antalet styrelseledamöter, suppleanter, revisorer, m.m., utseendet av styrelseordförande, grundläggande krav för styrelsens beslut om antalet närvarande, majoritet, m.m., om föreningens räkenskapsår, om kallelse till föreningsstämma, om beslut på sådan stämma, om utslagsröst, om ärenden som skall förekomma på årsstämma, om likvidation och fördelning av tillgångar, m.m. (se härom Nial, s. 64).

Vidare bör av stadgarna framgå, vad som erfordras för ändring av stadgarna. Antecknas i detta sammanhang skall också att stadgar som varje avtalsvillkor kan bli föremål för jämkning enligt avtalslagen 36 §.

4.4 Medlemmarnas rättigheter och skyldigheter

4.4.1 Rätten att bli medlem

En grundläggande fråga för medlemskapet i en ideell förening är i vilken mån föreningen är öppen eller sluten för nya medlemmar. I regel skall en ansökan om medlemskap prövas av föreningens ledningsorgan, allt som oftast föreningens styrelse, i enlighet med de föreskrifter som ges om medlemskap i stadgarna. Givetvis föreligger stora variationer föreningarna emellan i vad avser kriterier för medlemskap. I avsaknad av lag får emellertid allmänt sett

sägas, att det är föreningens stadgar som blir utslagsgivande för bedömningen av nya medlemskap. Med andra ord föreligger icke generell rätt för någon att bli medlem i en ideell förening. I undantagsfall kan emellertid förekomma att medlemskapet är av stor vikt för den enskildes försörjning, varför en förening kan under vissa förutsättningar tvingas acceptera den sökande som medlem (se NJA 1948 s. 513 och Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, s. 98 f.). Det är ej heller uteslutet att ett medlemskap kan framtvingas av konkurrensrättsliga skäl, t.ex. i en branschförening eller motsvarande.

4.4.2 Rätten att deltaga i föreningens förvaltning och ekonomiska rättigheter

Om annat icke stipulerats i föreningens stadgar, har varje medlem i en ideell förening en röst, som skall utövas på föreningsstämman. Av det sagda följer emellertid, att stadgarna mycket väl kan föreskriva, att det skall föreligga en rösträttsdifferentiering, varvid en motsvarighet till ABLs obligatoriska begränsning 1—10 saknas för ideella föreningar. För det fall ett medlemskap i en ideell förening innebär ekonomiska rättigheter och skyldigheter i den meningen att avgifter skall erläggas, insatser inbetalas, ekonomiska förmåner utges, m.m. skall återigen i brist på annan reglering i föreningens stadgar likhetsgrundsatsen vara bestämmande för dessa rättigheter och skyldigheter. Det är dock möjligt att i stadgarna föreskriva en olikabehandling av medlemmarna i vad avser sådana rättigheter och skyldigheter (se NJA 1977 s. 393 och NJA 1989 s. 80). I samband med upplösning av en ideell förening kan också komma ifråga att fördela kvarvarande tillgångar mellan medlemmarna, varvid återigen likabehandlingsgrundsatsen skall tillämpas.

4.4.3 Utträde och uteslutning

Medlemskapet i en ideell förening upphör normalt genom medlems utträde, dödsfall och genom uteslutning. Varje medlem har full frihet att utträda ur föreningen (jfr AD 1980:25). En annan sak är att föreningens stadgar kan föreskriva uppsägningsfrister för utträde (vid oskäliga villkor i detta avseende kan, såsom nämnts ovan, avtalslagen 36 § bli tillämplig). I regel framgår grunderna för uteslutning av medlem av stadgarna. Fråga kan också vara om att en medlem *brutit* mot stadgarna, vilket i sig normalt är uteslutningsgrund. Uteslutningsbeslutet kan underkastas domstolsprövning av det skälet att det står i strid med avtalslagen 36 §, eller att beslutet vilar på en bestämmelse i stadgarna som är oskälig och i strid med

generalklausulen (se NJA 1990 s. 687, NJA 1946 s. 83 och NJA 1970 s. 394 samt Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, s. 111 f.).

5 Organisation och kompetensfördelning i den ideella föreningen

5.1 Allmänt

I avsaknad av lag blir vad som föreskrivs i en ideell förenings stadgar av avgörande betydelse för organisationen och kompetensfördelningen i föreningen. Ideella föreningar med en större medlemskrets har allt som oftast i stadgarna föreskrifter om såväl föreningsstämma, styrelse och kompetensfördelning mellan de olika föreningsorganen, ungefär på samma sätt som för ekonomiska föreningar. I rent ideella föreningar med en begränsad medlemskrets kan knapphändiga stadgar stundom endast innehålla bestämmelser om en styrelse eller liknande ledningsorgan, varvid t.ex. medlemmarna konkludent fattar stämmobeslut genom att helt enkelt vara överens i skilda frågor. Gemensamt för de flesta föreningstyper torde dock vara, att medlemmarna – direkt eller indirekt genom fullmäktige, m.m. – på föreningsstämma eller motsvarigheten härtill fattar de grundläggande besluten för föreningen om stadgarnas innehåll, föreningens upplösning, m.m., alltmedan ett ledningsorgan av något slag handhar den operativa verksamheten (förvaltningen, innefattande löpande förvaltning). I regel utses också de personer som ingår i ledningsorganet av föreningsstämman.

5.2 Föreningsstämman

Föreningsstämman är central för den ideella föreningen. På föreningsstämman utövar medlemmarna sina förvaltningsbefogenheter. Utgångspunkten är att varje medlem har en röst, men röstvärdesdifferenser kan förekomma. Medlemmarnas förvaltningsbefogenheter kan också utövas indirekt genom att medlemmarna lokalt utser fullmäktige, som representerar medlemmarna i en central organisation. En sådan indirekt demokrati förekommer i stora organisationer, framför allt fackföreningar, med en omfattande medlemskrets. En förenings-stämma skall föregås av en kallelse i enlighet med stadgarna eller intern praxis. Av kallelsen skall också enligt huvudprincipen framgå en dagordning, dvs. de frågor och beslut som skall avhandlas och fattas på stämman. Om annat icke föreskrivs i stadgarna, skall dagordningen följas och hinder föreligga att på stämman uppta nya ärenden och beslut. Protokoll skall föras

över vad som förekommit på stämman. Normalt är det ledningsorganets (styrelsens) uppgift att kalla till stämman. Det är inte ovanligt att i stadgarna medges, att även andra, t.ex. en minoritet, revisor, etc., har rätt att via styrelsen få till stånd en föreningsstämma.

Föreningsstämma hålls i regel en gång per år, årsstämma, men härutöver kan också förekomma extra föreningsstämma på begäran av styrelsen eller – om stadgarna så föreskriver – annan. Föreningsstämmas uppgift är i allmänhet att fatta de för föreningen grundläggande besluten om stadgar, verksamhetsinriktning, styrelse, upplösning, m.m. Vid årsstämman förekommer i föreningar på samma sätt som i aktiebolag och i ekonomiska föreningar, att styrelsen redovisar förvaltningen av föreningen, att stämman fastställer resultat- och balansräkning, att stämman tar ställning till huruvida styrelsen skall beviljas ansvarsfrihet eller icke, och att stämman i övrigt prövar styrelsens förvaltning. Givetvis är en sådan ordning vanligare i föreningar som bedriver ekonomisk verksamhet och ovanlig i rent ideella föreningar.

Föreningsstämmans beslut kan vara föremål för klander i den meningen att domstol skall pröva om beslutet är giltigt eller skall ogiltigförklaras med hänsyn till att det t.ex. strider mot stadgarna, intern praxis eller för föreningen gällande, allmänna rättsgrundsatser om likabehandling, etc. Fråga kan också vara om allvarliga fel i samband med kallelsen eller andra formella fel under föreningsstämman. I stadgarna kan föreskrivas särskild klanderfrist, dvs. den tid inom vilken klander måste ske, vid äventyr eljest att klanderrätten upphör.

För föreningsstämma gäller majoritetsprincipen om annat inte föreskrivs i stadgarna. I stadgarna kan också förekomma bestämmelser om kvalificerad majoritet t.ex. vid ändring av stadgarna eller vid föreningens upplösning. I doktrinen har ifrågasatts om en stämmo-majoritet, om annat icke föreskrivs i stadgarna, kan genomföra så ingripande ändringar av stadgarna och föreningens ändamål, m.m. att förutsättningar för medlemmarnas inträde brister (se Nial och Johansson s. 152 f.). Det är lämpligt att i stadgarna föreskrivs särskilt kvalificerad majoritet för en sådan genomgripande reform av föreningen, men i brist på en sådan bestämmelse torde av majoritetsprincipen följa, att majoriteten icke är oförhindrad att genomföra ändringen.

5.3 Styrelsen och förvaltningen

Om stadgarna inte innehåller föreskrifter om hur styrelseledamöter, m.fl. skall utses, är detta en uppgift för föreningsstämman. Det finns ingen skyldighet för en ideell förening att ha en styrelse (om t.ex. avsikten är att stämman skall fungera som ledningsorgan), utan nödvändigheten av en styrelse måste prövas i beaktande av föreningens verksamhet, omfattning, m.m. Detsamma gäller styrelsens storlek, dvs. om styrelsen skall ha en eller flera ledamöter. Några allmänna behörighetskrav ställs icke på styrelseledamöterna, i avsaknad av lag. Det kan därför inträffa att styrelseledamöter är omyndiga, i konkurs eller träffas av beslut om näringsförbud, vilket förbud emellertid hindrar en styrelseledamot från att delta i ekonomisk verksamhet. Omyndighet kan också medföra begränsningar av möjligheter att delta i ekonomisk verksamhet. I stadgarna kan föreskrivas att annan än föreningsstämma utser styrelseledamöter. En styrelseledamot kan när som helst avgå eller avsättas. För avsättning gäller samma grundprincip som för tillsättning. Till styrelsens huvuduppgifter hör att handha föreningens förvaltning och vid behov utse någon som handhar den löpande förvaltningen (en motsvarighet till verkställande direktör, klubbdirektör, verkställande styrelseledamot, eller liknande). För det fall föreningen bedriver ekonomisk verksamhet, skall styrelsen tillse, att bokföring och redovisning sker. För sådana föreningar torde i vad avser styrelsens uppgifter, ansvar, m.m. analogisk tillämpning i stor omfattning kunna ske av FL. Vägledande för styrelsearbetet i övrigt, styrelseordförandens uppgifter, grunderna för styrelsebeslut, m.m. är emellertid stadgarna kompletterade av intern praxis och den grundläggande majoritetsprincipen. I sina beslut är styrelsen bunden av vad som föreskrivs i stadgarna och i intern praxis samt *in dubio* av de allmänna rättsgrundsatserna om likabehandling, m.m. Detsamma gäller när styrelsen företräder föreningen utåt och för föreningens räkning och i föreningens namn företar rättshandlingar (jfr NJA 1987 s. 394, enligt vilket avgörande ett styrelsebeslut som icke var helt förenligt med stadgarna ändå förklarades vara giltigt, eftersom beslutet inte var uppenbart främmande för föreningens uppgift. Härmed lanserade Högsta domstolen ett uppenbarhetsrekvisit som blivit allmänt tillämpligt inom associationsrätten vid tolkningen av associationens verksamhetsföremål och styrelsens befogenhet i beaktande av detta.. Till styrelsens uppgifter hör också, när föreningen bedriver ekonomisk verksamhet, att i förekommande fall upprätta årsbokslut eller motsvarande.

En styrelse företräder föreningen som kollektiv. I stadgarna kan föreskrivas att styrelsen äger utse andra företrädare. Även utan en sådan föreskrift torde styrelsen ha rätt att utfärda

fullmakt för någon inom eller utom styrelsen att företräda föreningen i enskilda ärenden eller till och med generellt. För föreningens motparter (tredje man) finns ingen möjlighet att kontrollera om styrelsen eller fullmäktige har behörighet och befogenhet att företräda föreningen på annat sätt än att undersöka, att styrelsen tillsatts av föreningsstämman (vilket torde framgå av protokoll) och att styrelsen utfärdat fullmakt och utsett fullmäktige. När styrelsen eller fullmäktige handlar i strid med sin behörighet eller befogenhet (t.ex. i strid med stadgarna, likhetsgrundsatsen, en allmän princip om jävsförhållande, etc.), kan de enskilda styrelseledamöterna som deltagit i beslutet eller på annat sätt medverkat till rättshandlingen, liksom fullmäktige, göras skadeståndsskyldiga (förutsatt givetvis att föreningen skadats av handlandet). Vad nu sagts om styrelsen och fullmäktige gäller också i förekommande fall en verkställande direktör, klubbdirektör eller motsvarigheten härtill.

5.4 Personligt ansvar för den ideella föreningens företrädare

En styrelseledamot, verkställande direktör eller motsvarigheten härtill, fullmäktige, etc. kan göras ansvariga *internt* gentemot den ideella föreningen för handlingar som orsakar föreningen skada i strid med stadgarna, internpraxis, allmänna rättsgrundsatser om likabehandling, m.m., jävsförhållande, illojalt eller brottsligt handlande, etc. En talan mot sådana föreningsfunktionärer kan väckas av föreningen enligt t.ex. ett majoritetsbeslut av föreningsstämman eller på det sätt som föreskrivs i stadgarna. Föreningsfunktionärerna kan också göras ansvariga *externt* i förehållande till föreningens motparter, borgenärer av skilda kategorier, etc. inklusive staten för skatter och avgifter, för handlande i strid med brottsbalken, skattelagstiftningen (se skattebetalningslagen (1997:483) 12:6) etc. Medlemmarna ansvarar personligen endast i undantagsfall, t.ex. på grund av ansvarsgenombrott eller på grund av ett utövande av bestämmande inflytande över föreningens eller styrelsens handlande.

6 En ideell förenings upphörande

En ideell förening kan upphöra på grund av att stadgarna så föreskriver, på grund av särskild händelse eller på grund av att en tidsfrist löpt ut. Föreningen kan också upphöra genom att

föreningsstämman så beslutar med stämmomajoritet eller annan, kvalificerad majoritet enligt stadgarna. Vid en sådan upplösning (likvidation) skall föreningens tillgångar fördelas enligt stadgarna eller likabehandlingsgrundsatsen mellan medlemmarna. En ideell förening kan också försättas i konkurs och upplösas i samband därmed. Eftersom det saknas lag om ideella föreningar, kan sådana föreningar icke fusioneras i teknisk mening, utan en sammanslagning av två eller flera föreningar måste ske på så sätt att föreningarnas tillgångar och skulder överförs till en ny förening eller redan befintlig förening (övertagande förening) och de överlåtande föreningarna upplöses genom beslut härom. En förening kan också förvärva en annan förenings tillgångar och skulder, varefter den senare avvecklas.

7 Särskilt om den ideella föreningen som bedriver ekonomisk verksamhet (näringsverksamhet)

7.1 Allmänt

En ideell förening som bedriver ekonomisk verksamhet (näringsverksamhet) lever under helt andra rättsliga villkor än föreningar utan sådan verksamhet. För näringsdrivande ideella föreningar uppställs särskilda krav i lagstiftningen om bokföring, årsredovisning, skatte-inbetalning, m.m. Den ekonomiska verksamheten utlöser också ett särskilt ansvar för föreningsorganen såväl internt som externt. I det följande skall redovisas några av de rättsområden som blir tillämpliga för ideella föreningar som bedriver ekonomisk verksamhet.

7.2 Bokföringsskyldighet

Enligt bokföringslagen (1999:1078, BFL) med de ändringar som gäller från och med 1 januari 2007 är ideella föreningar bokföringsskyldiga om de uppfyller kriterierna i BFL 2:2. Bokföringsskyldighet inträder om en ideell förening bedriver näringsverksamhet eller är moderföretag i en koncern. Vidare föreligger bokföringsskyldighet om tillgångarna överstiger ett värde om 1,5 miljoner kronor. Begreppet "moderföretag i en koncern" definieras i årsredovisningslagen (1995:1554, ÅRL) 1:4. Bokföringsskyldigheten i det fall tillgångarna

överskrider gränsbeloppet om 1,5 miljoner kronor inträder antingen i och med föreningens bildande (om tillgångarna är av den storleksordningen) eller från och med det kalenderår vid vars ingång värdet av tillgångarna överstiger gränsbeloppet. Bokföringsskyldigheten upphör om tillgångarnas värde vid utgången av de tre senaste räkenskapsåren varit lägre än gränsbeloppet. Skyldigheten enligt BFL 7:2 att bevara räkenskapsinformation i tio år kvarstår dock.

7.3 Särskilt om kriteriet näringsverksamhet

Att bedöma vilken typ av verksamhet inom en ideell förening som utgör näringsverksamhet är av vikt inte bara för att fastställa bokföringsskyldighet utan även för tillämpningen av annan lagstiftning. För de flesta ideella föreningar utgör denna bedömning det vanligaste och kanske även det viktigaste rättsliga problemet. Inom redovisningsområdet har problematiken uppmärksammats av Bokföringsnämnden, som den 10 juni 2002 presenterat en rapport, ”Ideella föreningar och bokföringsskyldigheten – en rapport om begreppet näringsverksamhet”. I rapporten presenteras en rättslig analys av begrepp som är väsentliga för att bedöma om en ideell förening är bokföringsskyldig eller inte. Centralt i detta hänseende är begreppet näringsverksamhet. Med ledning av denna rapport publicerades Bokföringsnämndens allmänna råd om redovisning av intäkter och kostnader i ideella föreningar och registrerade trossamfund, BFNAR 2002:8, som anses uttrycka vad som är god redovisningssed. Häri finns följande definition av näringsverksamhet.

> ”Med näringsverksamhet avses normalt sådan ekonomisk verksamhet som
> a) utgör eller kan anses utgöra näringsverksamhet enligt 13 kap. 1 § inkomstskattelagen (1999:1229) eller
> b) anses vara utövad av den som är näringsidkare i konsumentköplagens (1990:932) mening.”

En näringsidkare i marknadsrättslig mening är en person som bedriver ekonomisk verksamhet oavsett vinstsyfte. Näringsverksamhet skall vara yrkesmässig i den meningen att den skall ha en viss omfattning. En verksamhet av s.k. hobbykaraktär betecknas inte som näringsverksamhet, men om verksamheten växer och blir mer omfattande kan hobbyverksamheten övergå till att bli näringsverksamhet. Betydande gränsdragningssvårigheter förekommer emellertid. Det förhållandet att en verksamhet bedrivs på självkostnadsbasis eller t o m utan full

kostnadstäckning utesluter inte att verksamheten betecknas såsom näringsverksamhet (se t.ex. RÅ 1998 ref. 10, där näringsverksamhet ansågs föreligga i beaktande av verksamhetens art, omfattning och finansiering oavsett vinstsyfte). Om en verksamhet anordnas främst som finansieringskälla för annan ideell verksamhet, är denna omständighet ett starkt indicium för att näringsverksamhet föreligger. Först som sist måste frågan, huruvida näringsverksamhet föreligger, avgöras på grundval av en *helhetsbedömning* av verksamhetens art, omfattning, m.m. En ideell förening som ägnat sig åt insamling anses i princip icke bedriva näringsverksamhet (jfr RÅ 2004 ref. 129), men om föreningen vid insamlingen tillhandahåller motprestationer av varor eller tjänster till annat än rent symboliska värden, kan näringsverksamhet anses föreligga. Av betydelse kan i det enskilda fallet också vara om föreningen bedriver sådan verksamhet som konkurrerar med annan kommersiell verksamhet. Det förhållandet att endast föreningens medlemmar är avnämare av föreningens varor eller tjänster utesluter icke att fråga är om näringsverksamhet, ej heller om betalningen av varorna eller tjänsterna endast sker genom medlemsavgifter (se Kammarrättens i Stockholm dom av den 24 april 2006 i mål nr 6516-05, där en ideell förening som tillhandahöll friskvårdsträning i olika former till sina medlemmar betraktades som näringsidkare enligt kommunallagen, 1991:900, 2:8, andra stycket). En ideell förening som erhåller bidrag från olika företag inom ramen för s.k. sponsring, upplåtande av reklamutrymme, etc. anses i princip därigenom bedriva näringsverksamhet.

Det är inte ovanligt att t.ex. idrottsföreningar bedriver ideell verksamhet med starka inslag av näringsverksamhet, innefattande försäljning av varor och tjänster, upptagande av entréavgifter, sponsringsavtal, m.m. Så snart näringsverksamhet förekommer, blir den ideella föreningen bokföringspliktig för verksamheten i sin helhet. Till sådan verksamhet kan höra tillfälliga lotterier, loppmarknader, basarer, bingoarrangemang, m.m.

Antecknas bör också att enligt inkomstskattelagen 13:1 innehav av näringsfastighet medför att näringsverksamhet föreligger. Eftersom fastighet alltid är näringsfastighet när den innehas av en juridisk person (se inkomstskattelagen 2:14 jfrt med 2:8 och 2:13), medför varje ideell förenings innehav av fastighet att föreningen bedriver näringsverksamhet och därmed är bokföringspliktig.

7.4 Bokföringspliktens innebörd

En bokföringspliktig ideell förening har samma skyldigheter som andra bokföringsskyldiga juridiska och fysiska personer. Till bokföringsskyldigheten hör enligt BFL 4:1 att löpande bokföra all affärshändelser, se till att det finns verifikationer för alla bokföringsposter, tillse att det finns systemdokumentation och behandlingshistorik samt bevara räkenskaps-information och utrustning som behövs för att kunna presentera denna information. Bokföringsskyldigheten skall fullgöras i enlighet med god redovisningssed och det är Bokföringsnämnden som ansvarar för utvecklandet av redovisningsseden. Bokförings-nämnden har utfärdat ett antal allmänna råd som direkt hänför sig till ideella föreningar. Som exempel på ett sådant råd kan nämnas BFNAR 2002:6 om innebörden av begreppen årsbokslut och årsredovisning.

Kravet på löpande bokföring regleras i BFL 5 kap. Alla affärshändelser skall bokföras så att de kan presenteras såväl i registreringsordning (grundbokföring) som i systematisk ordning (huvudbokföring). För de ideella föreningar som använder datorstöd för bokföringen görs detta samtidigt. En huvudbokföring innebär att föreningen sammanställer bokföringen på olika konton. Grundbokföringen delas upp i kontanta in- och utbetalningar och övriga affärshändelser. Kontanta in- och utbetalningar måste bokföras senast påföljande arbetsdag. Innebörden härav är att föreningens kassör eller annan som handhar föreningens medel inom denna tidsram alltid måste notera insättningar eller utbetalningar i någon form av kassabok. I praktiken torde det ofta vara svårt att upprätthålla denna tidsram, t.ex. då medlemsavgifter erläggs kontant till kassören eller annan föreningsföreträdare, utan att denne har tillgång till kassabok de närmaste dagarna eller tid att notera betalningen. I flertalet ideella föreningar sköts naturligen räkenskaperna på helger och kvällar i mån av tid. För övriga affärshändelser krävs att dessa bokförs så snart det kan ske, om det inte finns särskilda skäl, och att det är förenligt med god redovisningssed.

För de föreningar som inte är bokslutsföretag eller annars endast handhar ett fåtal fakturor till icke avsevärda belopp, får den s.k. kontantmetoden tillämpas, vilket innebär att bokföring får dröja tills betalning sker, i den utsträckning detta är förenligt med god redovisningssed. Vid

räkenskapsårets utgång skall samtliga då obetalda fordringar och skulder bokföras. Kontantmetoden utgör en väsentlig lättnad i bokföringsskyldigheten.

Från och med den 1 januari 2007 ges fler föreningar än tidigare möjlighet att tillämpa kontantmetoden. Begreppet bokslutsföretag utmönstras ut bokföringslagen och i stället föreskrivs i BFL 5:2, tredje stycket, att föreningar, vars nettoomsättning normalt uppgår till högst 3 miljoner kronor, och som inte är skyldiga att upprätta årsredovisning enligt BFL 6 kap., får tillämpa kontantmetoden. Oklarheter kan i vissa fall förekomma om vad som skall ingå i nettoomsättningsbegreppet (se vidare nedan). Problemet har uppmärksammats i förarbetena (se prop. 2005/06:116 s. 67), där det uttalas att i princip skall medlemsavgifter, bidrag och gåvor innefattas i nettoomsättningsbegreppet.

För varje affärshändelse skall det finnas en verifikation. Denna skall alltid innehålla uppgift om fakturadatum och datum för affärshändelsen samt uppgift om belopp och motpart. Verifikationen måste ha ett verifikationsnummer eller annat identifieringstecken. Från kravet på löpande bokföring undantas fr o m den 1 januari 2007 gåvor, vars marknadsvärde är svårbestämbart, men kan antas vara lågt. Av det sagda följer bl.a. att penninggåvor inte omfattas av undantaget. Dessutom kvarstår skyldigheten att bokföra en försäljning av den mottagna egendomen. Undantaget gäller endast den löpande bokföringen, vilket medför att gåvorna trots allt måste värderas och bokföras i samband med att bokföringen avslutas.

7.5 Kravet på systemdokumentation, behandlingshistorik och arkivering

Begreppen systemdokumentation och behandlingshistorik regleras i BFL 5:11. Arkiveringsbestämmelserna återfinns BFL 7 kap. Med systemdokumentation avses beskrivningar över bokföringssystemets organisation och uppbyggnad. Normalt bör det räcka med att hänvisa till den kontoplan föreningen använder och för de flesta mindre ideella föreningar torde ingen särskild systemdokumentation behöva upprättas, om överblicken den skall ge direkt framkommer av bokföringen (se prop. 1989/99:130 s. 398). Med behandlingshistorik menas information om hur enskilda bokföringsposter har behandlats. Bokföringsnämnden behandlar i rekommendationen BFN R10 systemdokumentation och behandlingshistorik. Arkiveringskravet innebär i princip att all räkenskapsinformation skall bevaras i tio år efter det kalenderår då räkenskapsåret avslutades. För mindre, ideella föreningar som saknar organisatorisk

stabilitet torde kravet på tio års arkivering ofta vara svårt att uppfylla, särskilt om föreningen byter kassör och saknar egna lokaler för förvaring av föreningshandlingar. Vid upplösning av en ideell förening föreligger också oklarhet i vem som bär ansvaret för att arkivering sker. Möjligen kan presumeras, att den som verkställer upplösningen, t.ex. styrelsen, fortsatt har ett ansvar för arkiveringen.

7.6 Bokslut och bokslutsföretag

Från och med den 1 januari 2007 införs en generell skyldighet för bokföringsskyldiga ideella föreningar att avsluta den löpande bokföringen. Begreppet "bokslutsföretag" utmönstras. Avslutandet av den löpande bokföringen skall ske genom upprättandet av ett årsbokslut eller en årsredovisning. Mindre och medelstora föreningar med en nettoomsättning om normalt högst 3 miljoner kronor ges möjlighet att upprätta ett förenklat årsbokslut. Det förenklade bokslutet skall bestå av resultat- och balansräkningar och upprättas enligt god redovisningssed i vanlig läsbar form. Det skall också undertecknas av samtliga styrelseledamöter. För de ideella föreningar som inte ges möjlighet att upprätta förenklat årsbokslut aviseras i prop. 2005/06:116 s. 77 förenklade regler om ordinära årsboksluts upprättande.

Det förhållandet att samtliga bokföringsskyldiga föreningar måste upprätta årsbokslut medför att alla dessa föreningar också måste upprätta öppningsbalansräkning när bestämmelserna träder i kraft. Samma sak gäller de föreningar som därefter blir bokföringsskyldiga. Vid ikraftträdandet den 1 januari 2007 eller vid bokföringsskyldighets inträde skall en förening enligt de nya bestämmelserna utan dröjsmål upprätta en öppningsbalansräkning. Kravet härpå medför att föreningarna måste göra en sammanställning över sina tillgångar och skulder på samma sätt som vid årsbokslutets upprättande. För de föreningar som får upprätta förenklat årsbokslut gäller motsvarande regler för öppningsbalansräkningen.

Följande ideella föreningar är skyldiga att avsluta den årliga bokföringen med en offentlig årsredovisning, nämligen varje förening i vilken antalet anställda i verksamheten under de två senaste räkenskapsåren i medeltal uppgått till mer än 50 och detta antal dessutom överskridits båda åren eller i vilka nettovärdet av tillgångarna i verksamheten enligt balansräkningen för vart och ett av de två senaste räkenskapsåren uppgått till 25 miljoner kronor, eller i vilken nettoomsättningen för vart och ett av de två senaste åren uppgått till mer än 50 miljoner

kronor. Av de tre nu nämnda gränsvärdena skall minst två överskridas för att årsredovisningsskyldighet skall föreligga. Gränsvärdena skall bedömas på koncernnivå, om föreningen är ett moderföretag. Det antas i förarbetena att de nya bestämmelserna om gränsvärden leder till att färre föreningar än tidigare blir skyldiga att upprätta årsredovisning (se prop. 2005/06:116 s. 78). Användandet av tre gränsvärden, där minst två skall överskridas, anses även skapa en mer ändamålsenlig gräns mellan stora och små föreningar.

Ideella föreningar som har skyldighet att upprätta årsredovisning skall göra detta i enlighet med ÅRL, även om denna lagstiftning inte är anpassad till ideella föreningars särskilda förhållanden. Enligt ÅRL 6:1 skall i förvaltningsberättelsen alltid lämnas upplysning om särskilda förhållanden som *inte* skall redovisas i balans- eller resultaträkningen, eller noter till dessa, men som är viktiga för bedömningen av föreningens ställning och resultat. En förening torde ofta behöva redovisa hur föreningens syfte uppfyllts under räkenskapsåret och hur medlemssituationen gestaltat sig.

En årsredovisning skall till skillnad från ett årsbokslut offentliggöras enligt BFL 6:2. Detta skall enligt ÅRL 8:3 ske på så sätt att kopior hålls tillgängliga för alla intresserade senast sex månader efter räkenskapsårets utgång. Om någon begär det, skall Bolagsverket förelägga föreningen att till dem inkomma med kopior. Föreningar med mycket stort antal anställda (200 eller fler) eller tillgångar med ett nettovärde om över 1 000 prisbasbelopp skall utan föreläggande inkomma med handlingar till Bolagsverket senast sex månader efter räkenskapsårets utgång. Bolagsverket kan enligt ÅRL 8:13 förelägga föreningen vid vite att fullgöra denna skyldighet. Sådana föreningar skall enligt ÅRL 2:1 också upprätta finansieringsanalys.

7.7 Skatterelaterade krav på redovisning

I lag (2001:1227) om självdeklarationer och kontrolluppgifter 19:2 föreskrivs skyldighet att i skälig omfattning hålla räkenskaper och anteckningar, eller på annat lämpligt sätt tillse, att underlag finna för att kunna fullgöra upplysningsskyldighet gentemot Skatteverket och för verkets kontroll av uppgifterna. Denna skyldighet åvilar samtliga ideella föreningar som har att lämna särskild självdeklaration enligt lagens 2:7 eller särskild uppgift enligt 5:1. Samtliga skattebefriade ideella föreningar har denna skyldighet. De föreningar som undantas är icke

skattebefriade föreningar, vars skattepliktiga intäkter understiger 100 kronor och vars skattepliktiga förmögenhet understiger 25 000 kronor och i övrigt inte har att deklarera underlag för fastighetsskatt, avkastningsskatt eller särskild löneskatt. Skyldigheten är förenad med straffansvar enligt skattebrottslagen (1971:69). De nu berörda skyldigheterna är avsedda att utgöra komplement till övriga regleringar om skyldighet att bevara räkenskaper (se prop. 2001/02:25 s.208), men för icke bokföringsskyldiga ideella föreningar utgör bestämmelsen den enda regleringen. Bevaringsplikten avseende underlag m.m. gäller under sex år efter utgången av det kalenderår underlaget avser, med hänsyn till att en taxering i normalfallet inte kan ändras efter sex år enligt förordningen (2001:1244) om självdeklarationer och kontrolluppgifter 12:1. Den närmare omfattningen av skyldigheten är icke föreskriven. Det torde inte krävas att räkenskaperna sammanställs efter några bokföringsmässiga principer. Däremot förutsätts att kvitton och andra verifikationer bevaras.

7.8 Bokföringsbrott och försvårande av skattekontroll

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter bokföringsskyldigheten enligt BFL kan åläggas straffansvar för bokföringsbrott enligt brottsbalken 11:5. Det bör antecknas, att om en förening upprättar bokföring utan att det finns en skyldighet härtill, kan detta inte leda till straffansvar för bokföringsbrott. Bokföringsbrott kan endast föreligga om bokföringsskyldigheten enligt BFL icke fullgörs. Enligt brottsbalken 11:5, andra stycket, kan dock inte straffansvar uppkomma när bokföringsskyldigheten grundas på annan omständighet än att föreningen bedriver näringsverksamhet, såsom t.ex. att gränsvärdet i BFL 2:2 överskrids. Bokföringsansvariga i en ideell förening som inte bedriver näringsverksamhet kan således icke bli ansvariga för bokföringsbrott. I övrigt kan anges att bokföringsbrott föreligger när bestämmelserna i BFL inte följs i någon del och att rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning till följd därav inte i huvudsak kan bedömas med ledning av bokföringen. Det s.k. huvudsakskriteriet medför att smärre förseelser icke utan vidare leder till straffansvar.

Den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet åsidosätter bokföringsskyldigheten eller skyldigheten att föra och bevara räkenskaper enligt lagen om självdeklaration och kontrolluppgifter (2001:1227) 19:2 kan åläggas straffansvar för försvårande av skattekontroll enligt skattebrottslagen (1971:69) 10 §. För straffansvar förutsätts dock att fara uppstått för att en eventuell kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift allvarligt

skulle försvåras, vilket betyder att mindre försummelser och felaktigheter normalt inte föranleder straffansvar. Straffansvaret för försvårande av skattekontroll begränsas icke till föreningar som bedriver näringsverksamhet utan omfattar i princip alla ideella föreningar.

För såväl bokföringsbrott som för försvårande av skattekontroll gäller att det är den person som faktiskt eller formellt ansvarar för räkenskaperna som kan ställas till ansvar. I en ideell förening är det normalt styrelsen som har det formella ansvaret för räkenskaperna och straffansvar kan i princip åläggas varje enskild styrelseledamot. I praktiken är det dock ofta ordföranden eller kassören som har det faktiska ansvaret, men även övriga personer som har ett faktiskt ansvar för räkenskaperna, t.ex. kanslipersonal kan göras ansvariga, men det torde vara exceptionellt i praktiken att andra än styrelseledamöter hålls ansvariga för bokförings-brott eller försvårande av skattekontroll.

7.9 Registrering av ideell förening

7.9.1 Handelsregisterlagen (1974:157)

I handelregistret upptas näringsidkare som icke registrerats i annat särskilt register, såsom t.ex. aktiebolagsregistret. Handelsregistret förs av Bolagsverket. En ideell förening som utövar näringsverksamhet har rätt att registrera sig i handelsregistret. Vidare är en ideell förening skyldig att registrera sig enligt lagens 2 § om föreningen är skyldig att upprätta årsredovisning enligt BFL.

En viktig följd av registrering i handelsregistret är att denna ger skydd för firma enligt firmalagen (1974:156) 2 §. Ideella föreningar registreras för det län där föreningens styrelse har sitt säte, men kan även registreras för andra län, där föreningen avser att bedriva näringsverksamhet (se lagen 3 §). Registreringen skall innefatta den ideella föreningens firma, eventuellt organisationsnummer, näringsverksamhetens art, säte, postadress, styrelseledamöters namn, personnummer och postadresser samt uppgift om hur och av vem föreningens namn tecknas (4 §). Registrering av dessa uppgifter ger dock icke några rättsverkningar annat än firmaskydd. En registrerad uppgift om vem som tecknar föreningens firma kan således inte göras gällande av tredje man vid tvist med föreningen. Det är för varje

tidpunkt endast föreningen som kan ge svar på vem eller vilka som är dess behöriga företrädare.

Det är vidare endast styrelsen som kan ansöka om registrering (9 §). Till ansökan skall även fogas stadgar, handling som utvisar styrelsen samt en försäkran, att föreningen inte är i konkurs (se Handelsregisterförordningen (1974:188), 8 §). Om näringsverksamheten upphör eller om registrerad uppgift ändras, skall detta utan dröjsmål anmälas till Bolagsverket (13 §). Såväl föreningarnas efterlevnad som Bolagsverkets kontroll av att ändrade uppgifter anmäls är i stor utsträckning eftersatt varför registrerade uppgifters tillförlitlighet är svag. Ansökan om registrering är avgiftssatt till 1 000 kronor och för anmälan om ändringar av uppgifter till 500 kronor (uppgift om säte 800 kronor, se Handelsregistersförordningen 12 §). För de flesta registrerade föreningar bör detta medföra en årlig kostnad om minst 500 kronor i samband med att ny styrelse väljs. Den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnar oriktig uppgift i ansökan eller anmälan, eller den som försummar skyldighet att ansöka eller anmäla, kan dömas till böter (22 §). Ideella föreningar som är årsredovisningsskyldiga är också skyldiga att registrera revisor i handelsregistret.

7.10 Skatteverkets organisationsnummerregister

En ideell förening kan ges ett organisationsnummer om den anmäler sig till Skatteverkets organisationsnummerregister. Genom registreringen ges också information om föreningens namn och adress. Dessutom registrerar Skatteverket naturligen uppgifter härrörande från, eller av betydelse för beskattningsverksamheten, såsom uppgift om taxerad inkomst, innehav av F-skattesedel, fastighetsinnehav, etc. Eftersom ideella föreningar inte har någon skyldighet att inkomma med namn- och adressändringar, innehåller registret till stor del felaktiga uppgifter. Det kan t.ex. nämnas att Skatteverket, Region Stockholm, har ca 20 000 ideella föreningar registrerade, varav korrekt adress saknas på ca 2 000 föreningar. Härtill kommer att åtskilliga organisationsnummer tilldelats på felaktiga grunder, så att andra företeelser än ideella föreningar, t.ex. sektioner av föreningar, enkla bolag, stiftelseliknande subjekt, etc. givits organisationsnummer.

8 Revision och revisor i ideella föreningar

Det finns inget generellt rättsligt krav på att ideella föreningar skall låta granska sina räkenskaper och sin förvaltning eller att föreningen skall ha en revisor. Ett krav på sådan granskning eller revisor kan emellertid finnas i föreningens stadgar eller kan uppställas av extern person på grund av t.ex. bidragsgivning (se t.ex. förordning 2005:1089 om statsbidrag för kvinnors organisering 13—15 §§). Det förhållandet att det saknas generella, lagfästa krav på revision eller revisor torde sammanhänga med ett rättspolitiskt val om att låta borgenärsskyddet vika för mindre företag och föreningars intresse av att icke betungas av sådana skyldigheter.

Det saknas också generella bestämmelser om revisorers behörighet eller kompetens i vad avser ideella föreningar. Så t.ex. kan en lekmannarevisor vara satt i konkurs eller inneha näringsförbud. Enligt revisionslagen (1999:1079) skall emellertid en ideell förening som är skyldig att upprätta årsredovisning enligt BFL 6:1 ha minst en revisor (se revisionslagen 2 och 3 §§). Revisorn skall vara godkänd eller auktoriserad. Revisorn skall anmälas till handelsregistret. En revisor har enligt revisionslagen att följa god revisionssed (5 §). Dessutom ställs vissa krav på behörighet och kompetens: En revisor får icke vara underårig, i konkurs eller ha näringsförbud. En revisor skall dessutom ha tillräcklig insikt och erfarenhet för uppdraget (10—12 §§). Revisor får ej heller vara jävig (17 §), vilket för ideella föreningars förhållanden främst handlar om att revisorn inte samtidigt får vara styrelseledamot eller nära besläktad eller besvågrad med sådan samt heller inte vara anställd eller stå i annan ekonomisk skuld till föreningen än normala skulder som sammanhänger med medlemskapet. Däremot är medlemskapet ingen jävsgrund. För godkända eller auktoriserade revisorer gäller särskilda bestämmelser i revisorslagen (2001:883).

9 En ideell förening som näringsidkare (eller konsument) enligt annan lagstiftning; personuppgiftslagen

När en ideell förening bedriver näringsverksamhet, kan föreningen givetvis omfattas av allehanda marknadsrättslig lagstiftning, innefattande konkurrenslagen, marknadsföringslagen, etc. En ideell förening kan således betraktas som ett företag eller näringsidkare enligt sådan

lagstiftning. I egenskap av juridisk person träffas också den ideella föreningen av civilrättslig lagstiftning av tvingande och dispositiv natur. För det fall föreningen bedriver näringsverksamhet, kan föreningen också vara part i egenskap av näringsidkare i kommersiella eller andra avtal. I undantagsfall kan också förekomma att en ideell förening betraktas som konsument (se t.ex. RH 1996:96, som gällde en rent ideell förening).

I egenskap av juridisk person kan en ideell förening vidare underkastas konkurslagen, lagen om företagsrekonstruktion, näringsförbud, etc. För det fall en ideell förening har anställda, blir den arbetsrättsliga lagstiftningen tillämplig.

Värt att beakta i detta sammanhang är dessutom att personuppgiftslagen (1998:204) är tillämplig på ideella föreningar som t.ex. har automatiserad behandling av personuppgifter avseende medlemmar. Lagen omfattar emellertid också i viss utsträckning manuell behandling av personuppgifter. För ideella föreningars upprättande av medlemsregister gäller, att föreningen utan medlems samtycke kan registrera namn, adress, telefonnummer, förtroendeposter och andra liknande uppgifter som behövs för föreningens administration (10 §). Det krävs inte att den enskilde är medlem i just den förening som behandlar personuppgiften, förutsatt att föreningens intresse väger tyngre än den enskildes (se SOU 1997:309 s. 362 f.). Även uppgifter om enskilda, som inte är medlemmar men som deltar i föreningsaktiviteter, får behandlas efter en sådan intresseavvägning. Personnummer får endast registreras om det är klart motiverat med hänsyn till föreningens behov av att säkert kunna identifiera medlemmarna eller deltagarna eller om det finns andra beaktansvärda skäl (22 §). Om så inte är fallet, krävs den enskilde medlemmens särskilda samtycke. Samtycke kan dock anses lämnat genom konkludent handlande, om t.ex. den enskilde lämnar ut sitt personnummer vid medlemskapsansökan eller anmälan för deltagande och det för den enskilde är tydligt på vilket sätt och för vilket ändamål uppgiften skall behandlas (jfr konstitutionsutskottets betänkande 2000/01:KU19 s. 19).

Utlämnande av personuppgifter till tredje man får, som ovan redovisats, endast ske enligt vissa förutsättningar. Den vanliga situationen att föreningen utan inhämtande av samtycke lämnar ut medlemsregistret till näringsidkare för utskick av direktreklam. Ett sådant förfarande torde endast kunna godtas om näringsidkaren tillhandahåller varor eller tjänster som är relevanta för föreningens ändamål. Bedömningen görs i sådana fall främst efter det angivna ändamålet med registreringen och en intresseavvägning. För vissa medlemskategorier

såsom t ex barn, samlare av dyr konst och medlemmar i skytteföreningar så torde en intresseavvägning alltid resultera i att medlemsregister inte kan lämnas ut i t ex direktreklamsyfte. Ett annat exempel på föreningars utlämnande av uppgifter till tredje man utgör fallen där bidragsgivare vill ha ut medlemsregister för kontroll av lämnade uppgifter. I sådant fall torde en intresseavvägning oftast kunna resultera i att uppgifterna kan lämnas ut. Detta förutsatt att medlemskapet i sig inte utgör en känslig uppgift, se särskilt om detta nedan.

9.1 Känsliga personuppgifter

Som huvudregel finns i lagen ett förbud mot att behandla känsliga personuppgifter (13 §). Med känsliga personuppgifter avses uppgifter som avslöjar ras, etniskt ursprung, politisk åsikt, religiös eller filosofisk övertygelse eller medlemskap i fackförening samt även personuppgifter som rör hälsa eller sexualliv. Ett medlemskap i ideell förening, som huvudsakligen organiserar sådana kategorier medlemmar, t ex föreningar bildade på etnisk grund, anses i sig vara en känslig uppgift. Från förbudet att behandla känsliga personuppgifter föreskrivs vissa undantag såsom t ex utryckligt samtycke (15 §), men även ett särskilt undantag för vissa ideella organisationer, som inom ramen för sin verksamhet ges rätt att behandla känsliga personuppgifter även utan inhämtande av samtycke (17 §). De som omfattas av undantaget är organisationer med politiskt, filosofiskt, religiöst, eller fackligt syfte. Vid bedömningen av en organisations syfte enligt denna bestämmelse bör enligt förarbetena en vidsträckt tolkning kunna ske. En organisation som vill påverka samhället på något sätt kan således anses ha politiskt syfte. Ideella föreningar med medlemsskaror av t ex utlänningar, invandrare, eller personer med viss sexuell läggning eller viss sjukdom bör i flertalet fall kunna behandla känsliga personuppgifter om sina medlemmars egenskaper (se SOU 1997:39 s. 375). Att notera särskilt är att undantaget i 17 § endast avser behandling av känsliga personuppgifter inom ramen för föreningens egna verksamhet. Detta innebär dock inte att endast uppgifter om föreningens medlemmar får behandlas, utan även andra som på grund av föreningens syfte har regelbunden kontakt med föreningen. Antecknas bör också att kontakten skall ha uppkommit till följd av föreningens syfte, vilket torde vara fallet när en ickemedlem frivilligt tar del i föreningens verksamhet. Om kontakten endast består i ett medlemskap i annan förening inom t ex samma organisationsstruktur, får personuppgift inte behandlas. Uppgifter om före detta medlemmar får heller inte behandlas (om inte registreringen grundar sig i regelbunden kontakt), vilket ställer krav på att föreningen har

vetskap om vilka som för varje tidpunkt är medlemmar i föreningen. Detta kräver såväl administration som klara stadgebestämmelser i medlemskapsfrågor.

Om uppgifterna lämnas ut till tredje man måste ett uttryckligt samtycke ha inhämtats från de registrerade personerna (17 §, 2 st.). Av särskilt intresse är möjligheten att lämna ut känsliga personuppgifter, t.ex. ett medlemsregister, till föreningens bidragsgivare för kontroll av lämnade uppgifter. Vid sidan av det något omständliga förfarandet att inhämta uttryckliga samtycken från samtliga medlemmar finns det en möjlighet för föreningen att lämna ut uppgifterna, om det behövs för att rättsliga anspråk skall kunna fastställas, göras gällande eller försvaras (16 § c). Denna undantagsbestämmelse bör vara tillämplig i de flesta bidragssituationer, när även bidragsgivarens rättsliga anspråk skall beaktas.

Vid sidan av undantagen i t ex 16 och 17 §§ från förbudet att behandla känsliga uppgifter finns i lagen en möjlighet för regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer att meddela föreskrifter om ytterligare undantag från förbudet, om det behövs med hänsyn till ett viktigt allmänt intresse (20 §). Eftersom viss rättslig oklarhet om möjlighet för bidragsgivande myndigheter att kräva in känsliga personuppgifter för kontroll av bidrag kan sägas föreligga, torde en möjlighet här ges att undanröja oklarheterna. Detta under förutsättning att frågan anses utgöra ett viktigt allmänt intresse[10].

9.2 Begreppet ideella organisationer

Ett särskilt problem finns i att undantaget i 17 § enligt lagtexten skall gälla för *ideella organisationer* utan att begreppet definieras. Enligt vissa bedömare skall nämligen med begreppet organisation avses hela organisationsstrukturer och inte enskilda ideella föreningar. För tillämpningen av undantagsregeln är det till följd av den omfattande förekomsten av olika varianter på organisationsstrukturer inom föreningslivet av stor vikt hur begreppet organisation skall tolkas.

[10] Innebörden av detta begrepp skall vara detsamma som enligt artikel 8.4 i EG-direktivet varifrån det hämtats, prop. 1997/98:44 s.127

I förarbetena till lagen behandlas denna fråga särskilt av datalagskommittén, som i sitt betänkande[11] formulerade frågan, men utan att ta ställning hänvisade till frågan om personuppgiftsansvarets förläggande i snarlika fall[12]. Detta resonemang runt personuppgiftsansvaret mynnade ut i att juridiska personers organisatoriska enheter bör kunna bortses ifrån vid ansvarets bestämmande. Uttalandet kan tolkas som att datalagskommittén fann, att en organisationsstruktur av flera självständiga juridiska personer skall ses som en organisation. Det kan dock påpekas att en självständig ideell förening inte kan utgöra en organisatorisk enhet av någon annan ideell förening. Propositionen[13] behandlar inte definitionen av begreppet ur denna aspekt utan framhåller kort, att begreppet organisation avser såväl ideella föreningar och stiftelser som andra icke vinstdrivande organ samt hänvisar till datalagskommittén betänkande. Undantagsbestämmelsens lydelse i det grundläggande EG-direktivet[14] ger inte stöd åt tolkningen att en hel organisationsstruktur kan omfattas av begreppet. Direktivet ger klart stöd för att det är utifrån medlemskapet som organisationsbegreppet skall tolkas, vilket medför att det endast är självständiga ideella föreningar som avses. Denna tolkning delas även av Datainspektionen enligt uppgift till utredningen.

Att med begreppet organisation avses varje självständig juridisk person, leder till att t ex en distrikts- eller riksförening inte får behandla känsliga personuppgifter avseende medlemmar i lokalförening, om inte medlemskap även föreligger i dessa föreningar. En analys av organisationsstrukturen med utredning om vilka självständiga ideella föreningar som ingår och på vilka nivåer den enskilde kan anses var medlem måste alltså göras vid tillämpning av undantaget enligt 17 §.

9.3 Personuppgiftsansvar

Personuppgiftsansvarig är den som ensam eller tillsammans med andra bestämmer ändamålen med och medlen för behandlingen av personuppgifter (3 §). Det är därmed föreningen som behandlar personuppgifter i sin verksamhet och som bestämmer vilka uppgifter som ska behandlas och vad uppgifterna ska användas till. Det är således inte någon företrädare för föreningen som är personuppgiftsansvarig. Eftersom det avgörande är vem som bestämmer

[11] SOU 1997:39 s. 375
[12] SOU 1997:39 s. 335-336
[13] Prop. 1997/98:44 ss. 67 och 124.
[14] 95/46/EG art 8.2 punkt d

ändamålen med och medlen för behandlingen, kan det inom en organisationsstruktur gestalta sig så att en riksorganisation är personuppgiftsansvarig för behandling som sker i självständiga medlemsorganisationer. Ansvaret kan även vara delat mellan dessa, om de gemensamt bestämmer över behandlingen. Personuppgiftsansvarets förläggande inom en organisationsstruktur är avgörande för möjligheten att lämna ut uppgifter mellan föreningarna i densamma. Om det är känsliga personuppgifter som behandlas gäller (som konstaterats ovan) dock att en riksorganisation inte kan vara personuppgiftsansvarig, om inte enskilda medlemskap föreligger i den ideella förening som riksorganisationen utgör.

9.4 Informationskrav

Det finns ett generellt krav på att information skall lämnas till den som registreras. Av informationen skall framgå vem som är personuppgiftsansvarig, vilket ändamålet är med registreringen samt annat som behövs för att den registrerade skall kunna ta tillvara sina rättigheter (23-25 §). Informationskravet är relativt högt ställt och torde i praktiken kräva att varje personuppgiftsansvarig förening ger information individuellt och skriftligen. Det viktiga är att föreningen tillser att alla registrerade faktiskt nås av informationen. Det torde därför inte räcka med att informationen ges t ex i form av anslag i föreningslokal. En individuell muntlig information med hänvisning till sådant anslag bör dock räcka.

9.5 Anmälnings- och förteckningsskyldighet

Personuppgiftsansvariga är skyldiga att anmäla sin behandling av personuppgifter till Datainspektionen (36 §). Från denna generella anmälningsskyldighet finns ett särskilt undantag för behandling som utförs av de ideella organisationer som avses i 17 § inom ramen för deras verksamhet (5 § personuppgiftsförordningen (1998:1191)). Detta undantag medför att politiska, filosofiska, religiösa och fackliga föreningar kan föra sedvanliga medlems- och deltagarregister utan anmälningsskyldighet. Den vidsträckta tolkning av 17 §, som enligt förarbetena skall göras, torde dessutom medföra samma undantag för t ex vissa invandrar- och handikappföreningar. För andra föreningar gäller att anmälningsskyldigheten enligt 5 § Datainspektionens författningssamling (DIFS) 2001:1 utgår om föreningen upprättar och för en förteckning över de behandlingar som görs. Undantaget gäller såväl medlems- som

deltagarregister. En förteckning skall innehålla bl a ändamålen med behandlingen, en beskrivning av kategorin registrerade, en beskrivning av de uppgifter som behandlas, uppgift om mottagarna till vilka uppgifterna kan komma att lämnas ut samt en allmän beskrivning av de åtgärder som har vidtagits för att trygga säkerheten i behandlingen (5 § jämförd med 6 § DIFS 2001:1). En sådan förteckning kan dessutom behövas av föreningen för att uppfylla föreskriven informationsskyldighet gentemot allmänheten (42 §). En begränsning i undantagsbestämmelsen är dock att känsliga uppgifter enligt 13 § inte får registreras. För de föreningar vars medlemmar eller deltagare hämtas ur vissa känsliga kategorier, t ex invandrare eller personer med viss sexuell läggning, men som på inget sätt kan sägas utgöra en förening med syfte att t ex påverka samhället eller att ta tillvara enskildas rättigheter torde då anmälningsskyldigheten inte kunna undantas. I dessa fall krävs dessutom samtycke till behandlingen (15 §). En förutsättning är då förstås att det faktiskt har behandlats en känslig personuppgift. Enbart ett medlemskap i en sådan förening torde inte alltid innefatta en sådan uppgift.

Den generella anmälningsskyldigheten enligt 36 § gäller heller inte för behandling som sker efter samtycke från den registrerade (4 § DIFS 2001:1).

9.6 Internet

Lagens generella regler för behandling av personuppgifter gäller även publicering i Internet. Dessutom skall särskilda bestämmelser om överföring av personuppgifter till tredje land tillämpas (33 §). Med beaktande av den spridning som personuppgifter får via Internet, blir den intresseavvägning som skall göras vid tillämpningen av 9 och 10 §§ än viktigare.
Ett informerat samtycke från den registrerade gör det generellt tillåtet att publicera uppgifter på Internet. Utan samtycke får även harmlösa uppgifter publiceras. Vad som är harmlös information måste bedömas från fall till fall men ett medlemsregister i en förening torde ofta innehålla uppgifter som kan betecknas som harmlösa. Ett medlemsregister eller en styrelseförteckning för t ex en religiös eller politisk förening torde dock inte vara att se som harmlösa varför samtycke bör krävas.

9.7 Skadestånd och straff

Eftersom det är föreningen som är personuppgiftsansvarig är det föreningens styrelse som ansvarar för att personuppgifter hanteras på ett sätt som överensstämmer med lagen. Om registrerad drabbats av skada och kränkning av den personliga integriteten på grund av personuppgifter behandlats i strid med lagen, kan föreningen bli skadeståndsskyldig gentemot den registrerade (48 §). För vissa överträdelser av lagen, uppsåtliga eller av oaktsamhet, kan straff utdömas (49 §). I ringa fall skall inte dömas till ansvar vilket bör medföra att det endast i undantagsfall torde förekomma att föreningsföreträdare riskerar straff. Kännedom om fall där straff utdömts gentemot föreningsfunktionär finns heller inte enligt uppgift från Datainspektionen. Även företagsbot kan i princip utdömas jämlikt 36 kap. 7 § brottsbalken om behandlingen skett inom ramen för bedriven näringsverksamhet.

9.8 Avslutande analys

Trots att personuppgiftslagen är en implementering av EG-direktiv och därför inte anpassat efter svenskt föreningsliv kan generellt påpekas, att lagen och dess följdförfattningar i stor utsträckning förmått beakta föreningslivets särskilda intressen. Det sagda förutsätter att EG-direktivet vid domstolsprövning inte visar sig ge regelverket en annan innebörd. Därmed inte sagt att det kan sägas vara okomplicerat för föreningslivet att tillämpa regelverket, snarare tvärtom. Vid sidan av de särskilt genomgångna åliggandena enligt ovan följer av lagen en mängd andra, t ex avseende säkerhetsåtgärder och överföringar till tredje land. De föreningar som tillämpar sunt förnuft i sin behandling av personuppgifter torde dock inte riskera sanktioner för föreningen själv eller dess företrädare även om alla delar av regelverket inte uppfylls.

Enligt uppgift från Datainspektionen inkommer i snitt mellan två och tre telefonsamtal per dag med frågor rörande ideella föreningar, detta motsvarar 4 % av samtalen. Den vanligaste frågeställningen rör då publicering på Internet var det ofta förekommer att föreningar publicerar kränkande uppgifter, t ex uppgifter om obetalda medlemsavgifter eller bilder på medlemmar.

10 Särskilt om underårighet i ideella föreningar

Av föräldrabalkens (FB) bestämmelser om föräldrar och barn följer bl.a., att föräldrarna (vårdnadshavarna) enligt FB 6:11 har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnens personliga angelägenheter. I lagen (1998:1593) stadgas, att barnets samtycke erfordras vid in- respektive utträde ut trossamfund om barnet fyllt 12 år. Av FB 9:1 följer vidare att en underårig inte får råda över sin egendom eller åta sig förpliktelser. Därigenom skyddas underåriga bl.a. mot verkan av förlustbringande avtal. Föräldrarna kan emellertid i särskilda fall lämna sitt godkännande över t.ex. ingåendet av avtal. Särskilda bestämmelser gäller emellertid för näringsverksamhet. Föräldrarna kan ge sitt barn ett generellt tillstånd att driva rörelse först när barnet har fyllt 16 år. Är rörelsen sådan att bokföringsskyldighet enligt BFL föreligger, krävs inte endast föräldrarnas tillåtelse utan också tillåtelse från Överförmyndaren.

Med dessa utgångspunkter kan frågan ställas om en underårig person, dvs. en person under 18 år, kan vara medlem i en ideell förening. Något generellt hinder för underåriga att vara medlemmar i ideella föreningar kan icke anses föreligga. Ges den underårige emellertid sådan funktion i en ideell förening som bedriver näringsverksamhet att den underåriga åläggs ett ansvar (t.ex. styrelseledamot, motsvarigheten till en verkställande direktör, etc.) bör med all säkerhet erfordras föräldrarnas (vårdnadshavarnas) och överförmyndares tillstånd. Men även i andra fall kan förekomma, att föräldrarna icke vill ge sitt tillstånd till barn att vara medlem i en ideell förening och erlägga medlemsavgift, etc. I princip torde bestämmelserna om underårigas rättshandlingsförmåga, m.m. i FB vara tillämpliga även i vad avser underårigas medverkan i ideella föreningar såsom medlemmar, styrelseledamöter, ställföreträdare, etc.

11 Enkätundersökningen

11.1 Metod

I utredningsuppdraget har ingått att kartlägga omfattningen av och det materiella innehållet i de ideella föreningarnas rättsliga villkor. Kartläggningen skulle göras delvis med hjälp av en

enkätundersökning till föreningslivet. En sådan enkätundersökning har utförts. En enkät innehållande en lång rad frågor, vilka framgår av redovisningen i *Bilaga 1* av enkätens tabellsvar, riktades till tre olika urvalsgrupper, nämligen följande.

1. Urval 1 ur förenings- och folkrörelseguiden (etablerade föreningar på riksnivå).
2. Urval 2 ur företagsregistret (föreningar som är registrerade för mervärdesskatt, som arbetsgivare eller har f-skattesedel).
3. Urval 3 sådana föreningar som har organisationsnummer men inte är med i företagsregistret.

Enkäten riktades till 500 olika föreningar ur urvalsgrupp 1, 690 av 24 783 föreningar ur urvalsgrupp 2 och 650 av 68 627 föreningar ur urvalsgrupp 3. Enkäten har således riktats till sammantaget 1 840 olika föreningar med skilda verksamhetstyper, storlek, etc. I *Bilaga 1* redovisas enkätens tabellsvar.

11.2 Enkätens resultat

Enkätundersökningen visar entydigt att de föreningar som svarat på enkäten i vart fall inte uppfattar att de har några nämnvärda svårigheter eller problem av rättslig karaktär. På frågan om gränsdragningen mellan en ideell förening, å ena sidan, och andra organisationsformer, å den andra, har t.ex. cirka 80—85 % i genomsnitt svarat att det överhuvudtaget icke föreligger några svårigheter. Detsamma gäller frågan om självständighet i förhållande till närstående ideell förening eller internationell organisation. I andra frågor om t.ex. det sätt på vilket stadgarna antagits i föreningen, huruvida föreningen har status av juridisk person, om föreningen har rättskapacitet, rättssubjektivitet, etc. är också osäkerheten mycket obetydlig. Genomsnittligt har cirka 80 % av föreningarna svarat att det icke alls föreligger någon osäkerhet i dessa frågor.

Föreningarna har ej heller uppfattat att de ifrågasatts som juridiska personer av kommuner, myndigheter eller företag i allmänhet mer än i mycket begränsad utsträckning. Detsamma gäller frågan om vem som företräder den ideella föreningen och eventuellt tecknar föreningens firma.

Ett något större problemområde inom de ideella föreningarna som svarat på enkäten tycks vara den interna demokratin, t.ex. tolkning av stadgar, röstregler, minoritetsregler, kallelsetider till stämma, etc. där i genomsnitt 76 % svarat att några problem alls icke föreligger alltmedan ca 22 % i genomsnitt svarat att det föreligger problem i vart fall i mindre utsträckning.

Vidare kan antecknas att problemområdet underåriga som styrelseledamöter, medlemmar, etc. icke nämnvärt har aktualiserats i de föreningar som deltagit i enkätundersökningen. Detsamma gäller frågan om föreningens rättsliga hemvist.

Något större är problemet om antagning eller uteslutning av medlemmar, m.m. där i urvalsgrupp 1 20 % svarat att sådant problem föreligger i mindre utsträckning (i urvalsgrupp 2 dock endast 10 % och i urvalsgrupp 3 endast 7 %).

Såvitt avser frågan om vem som har rätten att disponera över föreningens tillgångar, fonderingar beroende på testamente eller gåva, lagkassor, idrottsmannakonton, etc. uppvisar enkätundersökningen återigen att några svårigheter värda att närmare belysas icke alls föreligger. Detsamma tycks gälla frågan om ansvarsfrihet, externa skadeståndskrav mot medlem eller föreningens företrädare, etc.

Viss svårighet föreligger att rekrytera styrelseledamöter, revisorer, m.fl. (i urvalsgrupp 1 anger 18 % av föreningarna att sådan svårighet föreligger i mindre utsträckning, i urvalsgrupp 2 20 % och i urvalsgrupp 3 17 %).

På frågan om osäkerhet föreligger om föreningens bokföringsskyldighet eller att uppfylla bokföringslagens krav har i genomsnitt 85 % svarat att några svårigheter alls icke föreligger.

I urvalsgrupp 1 kan noteras att en större andel av föreningarna än på andra problemområden (27 %) angivit att tillämpningen av personuppgiftslagen i mindre utsträckning inneburit osäkerhet eller svårighet. I övrigt kan tilläggas, att de föreningar som svarat på enkäten icke har uppfattat att de har några svårigheter med lotteriverksamheten eller drivande av kommunal verksamhet på entreprenad.

En mycket central fråga för enkätundersökningen, nämligen om föreningarnas uppfattning om lagstiftningsbehovet, formulerades enligt följande:

> ”Skulle, enligt din mening, en civilrättslig lagstiftning, som reglerar hur ideella föreningar bildas och fortlever, underlätta verksamheten för ideella föreningar?”

För respektive urvalsgrupp 1, 2 och 3 svarade 18,10 % respektive 11 % att de skulle föredra en lagstiftning framför dagens system utan lag. En väsentligt större andel av föreningarna svarade emellertid att de föredrar dagens system framför en lagstiftning (36 %, 32 % och 29 %). En anmärkningsvärt stor andel av föreningarna hade ingen bestämd åsikt i frågan (41 %, 52 % respektive 57 %). Det kan således konstateras, att föreningarna icke uppfattar att lagstiftningsbehovet är överhängande, utan fastmera att intresset för en lag om ideella föreningar är genomgående mycket begränsad. Resultatet skall givetvis bedömas mot bakgrund av att föreningarna, i vart fall som de uppfattar saken, icke ser några särskilda svårigheter på det mångskiftande och betydande antalet problemområden som enkätundersökningen sökt belysa.

I anslutning till denna centrala fråga formulerades i enkäten följande följdfråga:

> ”Om det skulle finnas behov av lagstiftning, vad skulle den i så fall reglera enligt din mening?”

De frågor eventuellt skulle kunna vara föremål för reglering angavs vara bestämmelser för att konstituera en ideell förening, bestämmelser om föreningars namn, om tvångslikvidation, om upplösning av föreningen, om utfyllande av stadgebestämmelser avseende styrelse, stämma, medlemsrättigheter, medlemsskyldigheter, etc. om ansvar och skadestånd och bestämmelser om revision.

Med en sådan frågeformulering fanns bland de tillfrågade föreningarna betydligt större stöd för lagstiftning på de angivna områdena. I genomsnitt svarade cirka 25—30 % ja, absolut, på frågan om en eventuell lagstiftning skulle innehålla de berörda bestämmelserna och 20—25 % ja, kanske, på samma frågor. Motståndet mot lagstiftning under sådana förhållanden var betydligt lägre (cirka 10—15 % i genomsnitt).

Slutligen har i enkätundersökningen frågan ställts till föreningarna, om ideella föreningar skall registreras. I urvalsgrupperna 1, 2 och 3 har 40 %, 46 % respektive 36 % svarat att obligatorisk registrering skall ske. I samma urvalsgrupper har 28 %, 25 % respektive 30 % svarat att registrering skall vara frivillig samt 14 %, 11 % och 30 % att det icke skall vara någon registrering. En stor andel (16 %, 16 % och 18 %) har angivit att de icke har någon åsikt i frågan. I anslutning till denna fråga ställdes också följdfrågan, vad en registrering bör omfatta, varvid en stor andel av föreningarna (nära nog 50 %) svarade att registreringen bör omfatta stadgar (cirka 20 % svarade, ja, kanske), en ännu större andel svarade att registreringen bör omfatta adressuppgifter och firmatecknare, men en mindre andel var positiv till att registreringen omfattade styrelsesammansättningen och revisorer. Motståndet var också större till att låta registreringen omfatta antalet medlemmar men mindre i vad avser räkenskapsår.

11.3 Slutsatser av enkätresultatet

Följande slutsatser synes vara befogade vid ett studium av enkätresultatet.

1. I de allra flesta aktualiserade problemområdena uppvisade en mycket stor andel av föreningarna (ca 75—80 %) att de överhuvudtaget icke uppfattat någon osäkerhet.
2. Endast en mycket liten, i det närmaste obetydlig andel av föreningarna har överhuvudtaget uppfattat att osäkerhet i de belysta frågorna föreligger.
3. En mindre andel av föreningarna (18 %, 10 % och 11 %) har ansett att en lagstiftning om ideella föreningar skulle underlätta verksamheten för föreningarna. En väsentligt större andel föredrar den nuvarande situationen, dvs. att ideella föreningar icke regleras i särskild lag. Närmare hälften av föreningarna uttryckte ingen åsikt i frågan.
4. En stor andel av föreningarna (40 %, 46 % och 36 %) var positiva till en obligatorisk registrering av ideella föreningar. En mindre andel (28 %, 25 % och 30 %) föredrog frivillig registrering och en än mindre andel (14 %, 11 % och 13 %) motsatte sig någon form av registrering.
5. För det fall registrering skall ske, skall denna endast omfatta centrala, formella uppgifter om föreningarna, såsom stadgar, adressuppgifter, firmatecknare, revisorer, och eventuellt styrelseledamöter och medlemsantal.

11.4 Tänkbara orsaker till enkätresultatet

Flera möjliga orsaker till enkätresultatet i dess första avsnitt om osäkerhet i skilda frågor av rättslig karaktär kan föreligga. Det är självfallet inte uteslutet att de som företrätt de föreningar som svarat på frågorna har bristande kunskap i de rättsfrågor som aktualiserats. Det kan mycket väl vara så att kunskapen om ideella föreningars rättsliga villkor är begränsad och att frågornas natur är sådan att dessa icke alltid korrekt uppfattats av adressaterna. Mot det sagda kan emellertid anföras, att de som arbetar inom ideella föreningar, i vart fall sådana föreningar som varit verksamma under längre tid och har en omfattande verksamhet, ofta har en mycket ingående kunskap om föreningarnas rättsliga villkor. Situationen kan vara en annan hos nybildade föreningar eller sådana föreningar som varit verksamma endast under en kortare tidsperiod. På frågan om bristande kunskap kan vara orsaken till enkätundersökningens resultat i dess första avsnitt finns således inget givet svar. Måhända saknas anledning att spekulera vidare om detta förhållande.

12 Lagstiftningsbehovet

12.1 Allmänt

Beaktas enkätundersökningens resultat i dess första avsnitt om möjliga problemområden, borde en sammanställning av föreningarnas reaktion ge vid handen, att något lagstiftningsbehov egentligen icke föreligger, om föreningarna fick råda. Samtidigt framgår av enkätsvaren, att en stor andel av föreningarna visar sig vara positiva till en obligatorisk registrering av ideella föreningar. Det är möjligt, eller till och med sannolikt, att föreningarna därmed har föreställt sig, att registreringen av en ideell förening undanröjer en del av den osäkerhet som kan vara förenad med den ideella föreningens rättssubjektivitet, status av juridisk person, etc. Det finns således anledning att vid analysen av lagstiftningsbehovet särskilt undersöka registreringens funktion i dessa avseenden.

12.2 Rättsutvecklingen i de nordiska länderna, särskilt Finland

Grunden för föreningsrätten är föreningsfriheten (se ovan avsnitt 3.2). Internationellt har försök gjorts att trygga föreningsfriheten, och som en del därav föreningarnas självbestämmanderätt, genom allmänna konventioner inom Förenta Nationerna och Internationella Arbetsunionen. Arbetet har avsett föreningsfriheten som sådan, däremot inte föreningarnas interna verksamhet, som regleras i nationell lagstiftning. I de flesta europeiska länder är lagstiftningen om föreningsverksamheten begränsad till att reglera övervakningen av föreningarna och deras förhållande till utomstående. Med undantag av Finland gäller i det övriga Norden ett system enligt vilket det inte alls finns någon allmän lagstiftning om ideella föreningar. I Danmark, Island, Norge (och Sverige) finns ingen allmän lagstiftning om ideella föreningar. I Sverige, Danmark och Island är föreningsfriheten tryggad genom stadganden i grundlag. Avsaknaden av föreningslagstiftning i Norden är i huvudsak att hänför till att man inom det ideella föreningsväsendet har kommit väl till rätta utan särskilda lagstadganden. Den finländska rättsutvecklingen är emellertid en annan, där en lag funnits sedan 1919 och som underkastades väsentliga ändringar i en lag från 1989 (se föreningslag 26.5.1989/503). Möjligen skall lagstiftningen i Finland ses som ett resultat av att föreningsfriheten – till skillnad från övriga Norden – en gång var allvarligt hotad i Finland. Men även i Finland har tid efter annan diskussion pågått om lagstiftning om den ideella föreningen verkligen är nödvändig. Den finska föreningslagen är också av relativt enkel karaktär och innehåller endast ett antal centrala bestämmelser för ideella föreningar. Det kan tilläggas att dessa bestämmelser till stor del också är dispositiva. Till skillnad från övriga nordiska länder finns emellertid i den finska lagen (6 §) ett registreringskrav. I övrigt finns vid sidan av allmänna bestämmelser om ekonomisk verksamhet i ideella föreningar, föreskrifter om bildandet av ideella föreningar, medlemskapet i vad avser inträde, utträde och uteslutning, kompetensfördelningen inom föreningen (där bestämmelserna är relativt utvecklade i lagens 4—6 kap.) revision och upplösning. En nyligen genomförd översyn av den finska föreningslagen har, såvitt kan överblickas, givit vid handen att lagen fungerat väl.

12.3 Förutsättningarna för status av juridisk person, rättssubjektivitet och diskvalifikation

Såsom framgått av framställningen ovan, föreligger oklarhet om de exakta förutsättningarna för att en ideell förening skall konstituera en juridisk person, ha rättssubjektivitet, etc. Detsamma gäller frågan om när en ideell förening är diskvalificerad som ideell förening och därmed som juridisk person. På samma sätt som de rättsliga oklarheterna kring handelsbolag, enkla bolag och samäganderätt i praktiken helt skingrades vid införandet av registreringstvång för handelsbolag, med angivande av villkoren för registrering (vilket skedde med ikraftträdande den 1 januari 1995), förefaller det vara en enkel åtgärd att för ideella föreningar införa ett motsvarande krav på registrering för vinnandet av status som juridisk person, rättssubjektivitet, etc. med angivande av de närmare förutsättningarna för registreringen. Givetvis måste i övergångsregler befintliga föreningar lämnas en längre frist (kanhända uppemot ett år) inom vilken föreningarna fortfarande utgör juridiska personer, etc., men om registrering icke sker före angiven slutdag, skall föreningen förlora sin status av juridisk person. Såsom villkor för registreringen kan förslagsvis gälla följande.

1. Att föreningen bildats med upprättandet av en stiftelseurkund av minst tre personer som inträder som medlemmar i föreningen.
2. Att till stiftelseurkunden fogas stadgar vari framgår bl.a. följande.
   a) föreningens namn,
   b) den kommun i Sverige som är föreningens hemort,
   c) föreningens syfte och verksamhetsformer,
   d) medlemmarnas skyldighet att betala medlemsavgifter och andra avgifter till föreningen,
   e) antalet styrelsemedlemmar och revisorer i föreningen eller deras minimi- och maximiantal samt deras mandattid (uppgift om revisorer behövs endast om föreningen bedriver näringsverksamhet),
   f) föreningens räkenskapsperiod, förutsatt att föreningen bedriver näringsverksamhet,
   g) när föreningens styrelse och revisor (förutsatt näringsverksamhet) skall väljas, eventuellt bokslut skall fastställas,
   h) sättet och tiden för kallelse till föreningsstämma, samt
   i) hur föreningens tillgångar skall användas, om föreningen upplöser sig eller upplöses.
3. Angivande av fullständigt namn, adress, personnummer, etc. för styrelseledamöter i föreningen.

För redan existerande föreningar är det tillfyllest att föreningarnas stadgar innehåller till ett minimum nu i punkten 2 angivna föreskrifter. För att de existerande föreningarna skall hinna ändra sina stadgar för att uppnå överensstämmelse med dessa minimikrav erfordras en längre övergångstid. Registreringen bör vara obligatorisk (tvingande) för samtliga ideella föreningar som bedriver näringsverksamhet, men frivillig för övriga ideella föreningar.

12.4 Rent ideella föreningar och näringsdrivande föreningar

Det skall icke föreligga några hinder för en ideell förening att bedriva näringsverksamhet. Av BFL och ÅRL framgår med tillräckligt stor tydlighet vilka skyldigheter som föreligger för sådana föreningar. Detta gäller särskilt bokföringsskyldigheter, krav på upprättande av årsredovisning, krav på godkänd eller auktoriserad revisor, etc. För det fall en förening enligt de stadgar som inges i samband med registrering skall bedriva näringsverksamhet, skall i stadgarna också anges antalet revisorer (eller eventuellt minimi- och maximiantal), mandattid, räkenskapsperiod, när revisorer skall väljas, bokslut fastställas, etc. För föreningar som enligt sina stadgar icke skall bedriva näringsverksamhet, är dessa uppgifter icke erforderliga. När en förening övergår från att vara rent ideell till att bedriva näringsverksamhet, måste stadgarna ändras så att de uppfyller minimikraven. I det fall en förening bedriver näringsverksamhet i strid med stadgarnas verksamhetsföremål, föreligger ett befogenhetsöverskridande från styrelsens (och eventuell verkställande direktörs eller motsvarigheten härtill) sida. Ett handlande i strid med stadgarna kan föranleda skadeståndsansvar (i undantagsfall även straffansvar). Registreringsmyndigheten bör också ges möjlighet att vid vite ålägga en förening att ändra sina stadgar, så att de uppfyller minimikraven, när föreningen börjar bedriva näringsverksamhet.

Såsom har framgått av redovisningen av gällande rätt ovan, kan en förening icke samtidigt bedriva näringsverksamhet och ha ett vinstsyfte i den meningen att överskottet av verksamheten helt eller delvis återförs till föreningens medlemmar. En sådan ideell förening är diskvalificerad som sådan och som juridisk person. I själva verket är föreningen en oregistrerad ekonomisk förening och i anledning härav icke en juridisk person. Det föreligger en betydande oklarhet i frågan när en ideell förening som bedriver näringsverksamhet förlorar sin status som sådan på grund av eventuell vinstutdelning. Emellertid kan icke lagstiftaren tillhandahålla klargörande bestämmelser som någorlunda täcker problemområdet, utan frågan

bör överlämnas till rättstillämpningen. I en situation där en ideell förening bedriver näringsverksamhet och återför överskottet av verksamheten till medlemmarna helt eller delvis kan, när föreningen förlorat sin status som juridisk person, de personer som i egenskap av föreningsfunktionärer ansvarat för föreningens verksamhet göras personligen och solidariskt ansvariga (ansvarsgenombrott i vid mening). Frågan om det personliga ansvaret i en sådan situation kan givetvis underkastas domstolsprövning.

12.5 Underårighet

För medlemmar i ideella föreningar bör icke finnas en åldersgräns. Själva medlemskapet innebär allt som oftast en rätt att rösta vid föreningsstämma och en skyldighet i vissa fall att betala medlemsavgift. Utgångspunkten bör vara att FB:s bestämmelser om vårdnadshavares godkännande är tillämpliga på medlemskap och skyldighet att erlägga medlemsavgift. Såvitt gäller rollen av föreningsfunktionär, särskilt styrelseledamot och i den operativa ledningen (verkställande direktör, etc.) får av FB anses framgå, att här tillämpas kravet att personen ifråga uppnått myndig ålder. För det fall det föreligger tvivel om FB:s tillämpning i denna fråga, bör såsom registreringskrav gälla, att varje person som skall registreras som styrelseledamot, etc. uppnått myndig ålder oberoende av om den ideella föreningen bedriver näringsverksamhet eller icke. För rent ideella föreningar kan trots allt förekomma att medlemmarna inbetalar avgifter som skall förvaltas av styrelsen, vilket förhållande är tillräckligt för att kravet på myndig ålder uppställs.

12.6 Övrig reglering – tvingande eller dispositiva bestämmelser

I övrigt finns skäl att överväga om inte i vart fall dispositiva bestämmelser bör införas för reglering av en rad centrala frågor (dispositiva i den meningen att bestämmelserna skall vara utfyllande, endast om stadgarna icke föreskriver annat) nämligen följande.

1. *Medlemmarnas in- och utträde ur en förening, uteslutning av medlemmar, förfarande vid uteslutning samt medlemsförteckning.*
   Beslutet om inträde i en förening skall fattas av styrelsen. En medlem skall när som helst ha rätt att utträda ur en förening genom att skriftligen anmäla detta hos

föreningens styrelse eller dess ordförande. Utträde kan också ske på annat sätt, t.ex. genom att medlemmen vid föreningsstämma får sitt beslut om utträde antecknat i protokollet. I stadgarna kan anges att utträdet skall bli gällande först efter viss tid – dock längst ett år – efter anmälan. Uteslutning av medlem skall kunna ske om medlemmen brutit mot stadgarna, väsentligt skadat föreningen genom sitt handlande eller inte uppfyller de grundläggande kraven för medlemskap. Beslut om uteslutning skall fattas av styrelsen.

2. *Kompetensfördelningen i en förening.*

   Beslutanderätten i en förening skall tillkomma medlemmarna, eller de personer som medlemmarna utser (fullmäktige). Medlemmarnas beslutanderätt skall utövas vid föreningsstämman. Föreningsmöte skall hållas när styrelsen, revisor eller minst 10 % av medlemmarna så begär. Föreningen skall ha en årsstämma och vid behov extra stämma. Vid föreningsstämma skall beslut om ändring av stadgar, val eller avsättning av styrelseledamot och revisor, eventuellt fastställande av bokslut och beviljande av ansvarsfrihet, samt beslut om upplösning av förening förekomma.

3. *Kallelse till föreningsstämma.*

   Ett sammankallande till föreningsstämma skall ske skriftligen till varje medlem, eller på annat sätt som föreskrivs i stadgarna, minst två veckor före föreningsstämman. Beslut vid föreningsstämman kan icke fattas i andra ärenden än sådana som upptagits i kallelsen.

4. *Medlemmarnas rösträtt.*

   Varje medlem skall ha en röst.

5. *Klander av föreningsstämmans beslut.*

   Om föreningsstämmans beslut inte tillkommit i behörig ordning eller strider mot lag eller föreningens stadgar, kan en föreningsmedlem, styrelsen eller en styrelsemedlem väcka talan mot föreningen för att få beslutet ogiltigförklarat. Talan skall väckas inom tre månader efter det att beslutet fattades.

6. *Föreningens styrelse.*

   Föreningen skall ha en styrelse bestående av minst en ledamot. Om föreningen bedriver näringsverksamhet i en sådan omfattning att den är skyldig att upprätta årsbokslut, skall föreningens styrelse ha tre ledamöter.

7. *Firmateckning.*

   Om en förening bedriver näringsverksamhet, skall styrelsen ha rätt att utse särskilda firmatecknare som företräder föreningen.

8. *Skadeståndsskyldighet.*

   Styrelseledamöter och föreningens funktionärer i övrigt är skyldiga att ersätta skada som de i sitt uppdrag uppsåtligen eller av oaktsamhet har orsakat föreningen.

9. *Upplösning.*

   Föreningsstämman fattar beslut om likvidation av föreningen. Styrelsen har i anledning av beslutet att vidta likvidationsåtgärder. Upplösning av föreningen kan också ske genom domstolsbeslut om föreningen bedriver näringsverksamhet och samtidigt har ett vinstsyfte.

Referenser

Arsell, O.H., *Utkast till lag angående ideella föreningar.* Stockholm: Norstedts, 1919

Johansson, S., *Nials svensk associationsrätt i huvuddrag.* 8 uppl. Stockholm: Norstedts juridik, 2001

Hemström, C., *Organisationernas rättsliga ställning: Om ekonomiska och ideella föreningar.* 6 uppl. Stockholm: Norstedts juridik, 2000

Hemström, C., *Ideella föreningar.* Lund: Studentlitteratur, 1977

Nerep, E., *Aktiebolagsrättslig analys : ett tvärsnitt av nyckelfrågor.* Stockholm: Mercurius, 2003

Nergelius, J., *Svensk statsrätt.* Lund: Studentlitteratur, 2006

Warnling-Nerep, W. m.fl., *Statsrättens grunder.* Stockholm: Norstedts juridik, 2005

Ideella föreningar och bokföringsskyldigheten – en rapport om begreppet näringsverksamhet, m.m. Bokföringsnämnden, 2002